

ISSN 1300-5316
Ayrıbasım / Offprint

TÜRK DİLLERİ ARAŞTIRMALARI

Cilt 19

İstanbul 2009

KURUCUSU
(Founded by)
Prof.Dr. Talat Tekin

YAYIMLAYAN
(Edited by)
Prof.Dr. Mehmet Ölmez

YAZI KURULU
(Editorial Board)
Prof.Dr. Doğan Aksan
Prof.Dr. Mustafa Canpolat
Prof.Dr. Kâmile İmer
Prof.Dr. Mehmet Ölmez
Prof.Dr. Talat Tekin

DANIŞMA KURULU
(Consulting Editors)

A. Bodrogligeti (Los Angeles), B. Brendemoen (Oslo),
L. Bazin (Paris), G. Doerfer (Göttingen), M. Erdal (Frankfurt),
G. Hazai (Budapest), L. Johanson (Mainz), T. Hayashi (Tokyo),
Geng Shimin (Beijing), A. M. Şçerbak (St. Petersburg), Ş. Tekin (Harvard),
A. Tietze (Wien), E. Tryjarski (Warszawa), P. Zieme (Berlin)

Yazışma Adresi

(Mailing Address)

Prof.Dr. Mehmet Ölmez
Yıldız Teknik Üniversitesi
Fen-Ed. Fak. TDE Bölümü
Davutpaşa Yerleşim Birimi
34210 Esenler-İSTANBUL
Tel. (90.212) 383 44 47

olmez.mehmet@gmail.com

© Mehmet Ölmez

ISSN 1300-5316

Baskı: Kitap Matbaası
Tel: (90.212) 567 48 84
dağıtım : Sanat Kitabevi
<http://www.sanatkıtabevi.com.tr>

Mersin Ağızlarında {-(y)Ik} Ekinin Kullanımı

Gülseren Tor
(Magosa)

1. Giriş

Bu çalışmada Güney, Güney-Batı ve İç Anadolu ağzlarının bir bölümünde görülen, yazı dilinde çoğu kez {-mİş} eki ile karşılanan {-(y)Ik} ekinin Mersin ağzlarındaki kullanımı üzerinde durulacaktır. Amaç, Mersin yöresinden verilen örneklerle kimi ayrıntılara dikkatleri çekerek bu konuyla ilgili çalışmalara katkıda bulunmaktır. Bu ek, “ortaç eki midir, ortaç kaynaklı bir eylem çekim eki midir, eylemden ad türeten {- (I)k} ekiyle aynı ek midir, {-Ip} ulaç ekiyle bir bağlantısı var mıdır ya da öncelikle bir zaman eki midir?” gibi pek çok soruyu akla getirmektedir. Şimdiye dek yapılan çalışmalarda bu eke uygun bulunan ortak ad, geçmiş zaman ekidir; ancak görülen mi, duyulan mı, yoksa ne görülen ne de duyulan mı?

Gaziantep ağzını işleyen Ömer Asım Aksoy, {-İk} ekinin çekimlerini verip görevlerini açıklar; eki çekim ve görev açısından geçmiş zamana benzettiği için bu eke “-ik’li geçmiş zaman” adını verir (1945: 176-182). Miskioğlu, “Görülmeyen, Başkasından Duyulmayan (-İk’li) Geçmiş Zaman” başlıklı yazısında Antakya, Gaziantep ve Kahramanmaraş’ta görülen {-(y)Ik} ekinin ölçünlü dildeki iki geçmiş zaman ekinin dışında, Türkçede bulunan bir üçüncü geçmiş zaman eki olduğunu belirtir; bu zaman ekinin de başkasından duyulmayan; ancak oluştuğu anlaşılan eylemlerin bildirilmesinde kullanıldığını dile getirir. Yazar, {-(y)Ik} ekinin kullanıldığı durumları açıklar, bütün kişilerle ‘gel-’ eyleminin bu ekle yalın ve birleşik çekimlerini verir (1992: 1-3). Ahmet Buran, “-Ik Ekinin Anadolu Ağzlarında Kullanılışı” başlıklı yazısında -Ik ekinin sadece bir eylemden ad yapma eki değil, aynı zamanda -mİş karşılığında bir eylem çekim eki, bir ortaç ve ulaç eki olduğunu, hatta bazı yardımcı eylemlerle birlikte şimdiki zamanı ifade etmek için de kullanılabildiğini dile getirir (1996: 11). Nurettin Demir, -(y)ik ekinin, Konya- Adana-

Antalya üçgeni arasında kullanılan, Yörük ağzına özgü bir geçmiş zaman eki olduğunu belirtir; -mİş ekiyle tamamen aynı görevde olmadığına da dikkatleri çeker (1997: 65-79). Faruk Yıldırım, bu ekin Çukurova ağızlarındaki kullanımını, “Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları I” adlı çalışmasında, “-ik Ekli Duyulan Geçmiş Zaman” başlığı altında ele alır, yalın ve birleşik çekimlerini de örnekleyerek gösterir, ayrıca geçmiş zaman ortacı ve ulaç eki olarak kullanıldığını da belirtir (2006: 223-225; 284, 293, 297; 303, 306). Ahad Üstüner, Anadolu Ağızlarında Sıfat- Fiil Ekleri adlı çalışmasında, Anadolu’daki *-Ik* ekini Eski Türkçedeki *-yuk/-yük* ortaç ekinin devamı sayar ve bu eki almış olan sözcüklerin ad, sıfat, ortaç, ulaç ve yüklem olarak kullanılmasını örneklerle gösterir (2000: 141-144). Jale Öztürk de, Antakya Ağzında “-°k ve -°şkAn Eklerinin Kullanımı” adlı yazısında bu konuyla ilgili çalışmaların özetini verip, ekin Antakya ağzında belirsiz geçmiş zaman eki olarak ve zarf-fiil işlevi ile kullanımını örneklemiştir (2006: 530-535).

Anadolu’da Yörük ağzında yaşayan bir ekin Eski Türkçede hem işlev hem de ses açısından benzerinin bulunması, heyecan verdiği kadar düşündürücüdür de. Gabain, *-yUk* ekini *-t/-d*’den daha az kullanılan, kitabelerde hiç geçmeyen bir belirli geçmiş zaman eki sayar, bu ekin adlarla çekimlendiğini belirtir. *-yUk* ekini alan sözcüğün genellikle sıfat, nadiren ad, en çok da çekimli eylem olduğunu söyler: 1. övke köñül *örit-me-yük* tınlığı “kin (öfke) beslemeyen (beslemedik) canlı” [U III 42, 13] *kör-e u-ma-yuk* teg “görememiş gibi” [HtG 2 r 11]. 2. *id-ma-yuk-t-η-a* “göndermemiş olmana (göndermediğinden)” [HtV 287] 3. *tüşe-yük men* “düş gördüm” [U III 54, 15]; *saķın-yuk sen* “düşündün” [U III 48, 6]; *kel-yük ol* “geldi” [U III 54, 15]; *karı-yuk biz* “ihtiyarladık” [U III 55, 19]; *uğra-yuk siz* “kastettiniz” [U III 48, 20]. Ekeylemlerle birlikte: işlerin *alk-yuk er-di* “işlerini bitirdi idi (bitirmişti)” [U III 55, 19]; *saķın-ma-yuk mu er-diñiz* “düşünmediniz mi?” [U III 58, 7] (1988: 81 / 218). Gabain, *-yUk* ekini eylemden sıfat türeten eklerin altında da verir: *alk -yuk* “bitmiş”, *kirtkün-yük* “inançlı, inanmış” (1988: 58 / 152). Gabain, *-yuk / -yük* ekini eylemden ad türeten ekler arasında da göstermekle birlikte, bu ekle kurulan yüklem adının genellikle sıfat olarak kullanıldığını da belirtir: *sı-yuk* “enkaz, harabe” [KP 54,6] (1988: 35 / 134). Gabain’dan alınan çekimli eylem örnekleri, Uygurca Mukaddes Tavşan Hikâyesi’nde geçen, yüklemi {-(y)Uk} ekiyle kurulmuş bir cümle ile de desteklenebilir: *Sini körgeli kösüşin saņaru yaķın kel-yük biz* “Seni görme isteğiyle sana

doğru yakın gelmişiz / Seni görmek arzusuyla sana doğru yakın geldik” (Müller, 1946: 66 / 21, 22).

Eraslan, *-yUk* ekinin Eski Türkçede kullanılan ve geçmiş zaman ifadesi taşıyan bir ortaç eki olduğunu belirtir. Eski Türkçe sonunda kullanıştan düşen ek, bazen “nihaî fiil” olarak da kullanılmıştır, der (1980: 29): *kılmayuk ayıg kılinçlarığ ikileyü tağı kılmaz men* “kılınmamış kötü emelleri bir daha tekrar etmem” [Suv. 138,3] (1980: 24). *Ulatı taş bitig-ler-teki tört vid biş bilge bilig bilmek atlıg şastr-lar sizinge idi bilmeyüki kalmadı* “ve dış eserlere ait dört veda ve beş şuurunu bilmek adlı metinlerin size asla bilinmemesi¹ (meçhulü) kalmadı” [Brief. Hts., 1773-1777] (1980: 137). Bu ekle kurulan sözcüğün sıfat olarak kullanımına Altun Yaruk’tan bir örnek daha ekleyebiliriz: *Öre tüketip bütmeyük bısmayuk edgülig töz yltız-larığ bütürür bışurur* “Yetişmeyi tamamlamamış, bitmemiş, olgunlaşmamış iyi kök (ve) esasları bitirir, olgunlaştırır” (Ölmez, 1991: 53, 166/2).

Türkçenin tarihî dönemlerinde çekim eki olarak kullanımına rastlanan bir ortaç eki varsa, günümüzde de herhangi bir lehçede bu ekin izlerine rastlanabilir. Saadet Çağatay, “Tuba Ağzı’nda iyik < er-yük” başlıklı makalesinde, Tuba ağzında eski /y-/ sesinin /ç-/ sesine değiştiğinden söz ederken, geçmiş zaman eki *-çık*, *-jik* ekinin Eski Türkçede *-yuk / -yük* biçimindeki geçmiş zaman eki olduğunu ve bütün eylemlere geldiğini belirtir. Bunun yanında W. Bang’ın, Castren’in Abakan Ağızları (§ 77, 83)ndan ve Radloff’un Proben II adlı eserinden verdiği örneklere ve açıklamalarına dayanarak da, Altay veya Hakas Lehçelerindeki geçmiş zaman eki olan *-çuk*, *-juk* biçimlerinin de eski *-yuk / -yük* ekinden geldiğini söyler. Çağatay, bu ekin çekimli biçimlerini örneklendirirken, bu çekimlerde kullanılan “çop” pekiştirme ilgecine de dikkatleri çeker: *kel-çık men (çop)*, *kel-çık sen (çop)*, *kel-çık (çop)*, *kelçık bis*, *kel-çık siler (çop)*, *kel-çık-ter* “ben geldim ya, geldin ya, geldi ya vb.”. Bu kanıtlara başka örnekler eklerken, olumsuz eylemlerle çekimini de verir: *bar-jık men* “vardım”, *kör-jük men* “gördüm”; olumsuzları: *bar-ba-jık men* “varmadım”, *kör-be-jık men* “görmedim” (1978a: 280). Nurettin Demir de, “Einige Merkmale yörükischer Dialekte” adlı yazısının sonunda, “Eski Uygurcadaki *-yuk / -yük* ekiyle benzer görünen, Sibiryaya ve Orta Asya Türk dillerindeki *-çu*, *-çü*, *-çuk*, *-çük* ekleri arasında bir bağın olup olmadığı sorulmalıdır.” dipnotunu düşer (1996a: 68). Mehmet Ölmez,

¹ Bu cümlede “bilinmemesi” mastarının yerine, “bilinmemişi, bilinmeyen, bilinmediği” ortaçlarından biri daha uygun düşerdi sanırım.

“Fuyu Kırgızcası ve Fuyu Kırgızcasında Geçmiş Zaman Biçimleri” başlıklı yazısında, Fuyu Kırgızcasında kullanılan dört geçmiş zaman ekinden en yaygın olanın *-Cıh* eki olduğunu belirtir, ekin kullanımını örnek cümleler üzerinde gösterir. Ölmez, bu ekin Eski Uygurcada karşımıza çıkan *-yUk* ekinden başka bir şey olmadığını bildirir (2006: 120). Ayrıca, Hakaşçadan *-Cıh*, Tuvacadan da *-çık/-çik*, *-çuk/-çük* ~ *-jik/-jik* biçimleriyle çekimlenmiş eylem örnekleri verir (2006: 121, 122). İşte Eski Uygurcadan çağdaş Türk lehçelerine dek uzanan {-yUk} ekinin bir de Batı kolu olmalıdır. Ancak, Eski Anadolu Türkçesi ile ilgili özel ve geniş bir metin taramasına gidemsek de, elde olan kaynaklar {- (U)k} ekini yalnızca yapım eki olarak göstermektedir (Gülsevin, 1997: 136). Bu ek, çekim eki olarak Eski Anadolu Türkçesinde bulunmadığına göre, Anadolu’ya sonradan gelen Türkmenlerin ağzında korunmuş olmalıdır. Ancak ekin /y-/ sesi, ünsüzle biten eylemlerde kullanılmamakta, ünlüyle biten eylemlerde ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca, Eski Türkçeden beri görülen, eylemlerden ad ve sıfatlar türeten {-k/-k; -uk/-ük} eki de bulunmaktadır (Gabain, 1988: 54 / 127; 58 / 149). Acaba, aynı dönemde hem ses, hem de işlev açısından benzerlikleri nedeniyle birbirine karıştırılan iki ayrı ek mi söz konusudur? {- (y)Ik} eki, Yörük ağızlarında ortaç da kurar; fakat daha çok çekim eki olarak kullanılır. Bilindiği gibi yapım ekleri her eyleme gelmez, belirli eylemlere gelir ve kalıcı adlar kurar; fakat ortaç ekleri her türlü eylem kök ya da gövdesine gelir, geçici adlar kurar. Yalnız, ortaçlar arasında kalıcı ad olanları da bulunmaktadır. Böyle olunca {- (y)Ik} ekini almış olan sözcüğün, özellikle ekeylemin geniş zaman III. kişi çekimine girdiğinde, türemiş bir ad mı, yoksa çekimli bir eylem mi olduğunu ayırt etmek güçleşmektedir. Gürer Gülsevin, Kamus-ı Türkî’deki verilere dayanarak, {- (y)Ik} yapım ekinin a) edilgen ve ettirgen çatılı eylemler üzerinde kullanılmadığını, b) geçişsiz eylemlerde “etken” (-mİş olan), geçişli eylemlerde ise “edilgen” (-Il-mİş olan) anlamlı ad ve sıfatlar türettiğini, c) dönüşlü çatı üzerinde sadece sıfat yaptığını, d) dönüşlü ve işteş çatılar üzerinde türettiği bütün sözcüklerde “-mİş olan” anlamı olduğunu bildirir (1993: 61). Yapım eki olarak kullanılan {-Ik} ekinin, “-mİş olan, -(I)l-mİş olan” anlamını vermesi düşündürücüdür. Bu anlam, ölçünlü dildeki {-Ik} ekiyle türetilen kalıcı adların bir bölümünün ortaç kaynaklı olabileceğini akla getirmektedir.

Nurettin Demir, Anadolu’da kullanılan {- (y)Ik} çekim ekinin “Kapı açık” örneğindeki {-Ik} değil de, “Kapıyı açık” örneğindeki {-Ik}

olduğunu belirterek, bu iki cümledeki {-Ik} ekinin işlev farklılığına parmak basar (1997: 66). Günümüz Türkiye Türkçesinde geçişli bir eylem olan ‘yırt-’ eyleminden {-Ik} yapım ekiyle türetilen ‘yırtık’ adı, bir ad cümlesi kuracaktır; fakat yüklem üzerinde bir edilgenlik de sezilecektir: (a) *Kâğıt yırt-ık* “Kâğıtlar yırtılmış” örneğinde olduğu gibi. Türkçede aynı geçişli eylemle edilgen bir yüklem kurulmak istenirse, doğal olarak edilgenlik çatı eki kullanılacaktır: (b) *‘Kâğıt yırt-ı-I-ık.’* örneğinde olduğu gibi. Bu cümleyi ölçünlü dilde “Kâğıtlar yırtılmış” eylem cümlesiyle karşılamaktayız. Anadolu’da görebileceğimiz (c) *‘Çocuk kâğıdı yırt-ık’* örneğinde ise, etken çatılı “yırtık” yüklemi özne ve belirtili nesne almakta, kurduğu cümle de bir eylem cümlesi olmaktadır. Bu üç ayrı cümlede geçen {-Ik} ekinin kökeni aynı olmalıdır. İlk cümlede (a) bu ek, yapım eki konumuna geçmiş, diğer iki cümlede (b,c) ise, çekim eki işlevini sürdürmektedir. Ölçünlü dilde bu ekle türetilmiş sınırlı sayıda ad bulunmasına karşın, Yörük ağızlarında aynı ekin çekim eki olarak sınırsız yüklem kurulumunda görev aldığı aşağıda görülecektir. Mersin ağızlarında bu ekin kalıcı addan çok, geçici adlarda yer aldığını söyleyebiliriz.

Ünlüyle biten eylemlere yapım eki, {-k} biçiminde gelirken, Mersin ağızlarında çekim eki {- (y)Ik} biçiminde gelir. Örneğin *patla-k* ve *çürü-k* birer türemiş addır. Bu sözcükler yüklem olarak kullanıldığında birer ad cümlesi kurulmuş olur: *‘Bisikletimin lastiği patlak’*. *‘Cevizler çürük’* gibi. Ancak Mersinli bir kimse, bisikletin lastiğinin patlamış olduğunu gördükten sonra, fark ettiği anda bildirmek istiyorsa, o durumda {- (y)Ik} çekim ekine başvurur, bildirme cümlesini *‘Pisikletimin lasdî patla-y-ık’* biçiminde kurar. *Patla-* gibi anlık oluş bildiren eylemlere geldiğinde, {- (y)Ik} ekinin bitmişlik işlevi daha da belirginleşmektedir. Cevizler önceden çürük değil de, bir süreç içinde çürümüşse, bu haber de *‘Cevizler çürü-y-ük’* cümlesiyle iletilir. Çekim eki olarak bu ek, son durumu bildirirken, diğer taraftan niteliksel dönüşüm bildiren durum eylemlerine geldiğinde değişiklik sürecini de vurgulamaktadır. O halde, ‘çürüyük’ ve ‘patlayık’ çekimli eylemleri, bize görünüşün belirginleşmesinde kılınıp da etkili olduğunu göstermektedir.

Gülsevin’in tespitlerine göre, {-Ik} yapım eki ettirgen ve edilgen çatılı eylemlere gelmemekte, oysa {- (y)Ik} çekim eki gelebilmektedir: *“Yakıp cevizleri çürüdük (< çürü-t-ük) de, sata getirik (getir-< getir-< keltür)”*, *“İki senedir bir fisdanın susdası (çitçiti) dikilmeyik.”*, *“Yumurta bozuluk mu bilmem /-Bakdım da bozuluk dēl’* (Ayvagediği / Mersin)

örneklerinde görüldüğü gibi. Türkçe Sözlük'te 'bozuk' maddesi bulunmaktadır; fakat edilgen biçimi 'bozuluk' bulunmamaktadır. Son örnekte edilgen çatı eki dönüşlü çatı görevinde kullanılmıştır.

Ölçünlü dilde de özellikle bitimli (sonlu) eylemlerden {-(y)Ik} ekiyle kurulmuş ortaçların kalıcı ad olarak kullanıldığını temkini elden bırakmamak koşuluyla belirtmek isterim. Türkçe Sözlük'te madde başında yer alan **tükenik** "s. 1.Bitmiş, tükenmiş 2.zf. Çok azalmış olarak: *Uzaktlarda coşkun akan Ravi Çayı, suyunu kumluk vadilere içire içire, Lahor'a yorgun ve tükenik gelirmiş* (F.R. Atay)." (1992: 1501) gibi kimi sözcüklerin hangi dönemden beri, hangi metinlerde, kimler tarafından hangi işlevlerle kullanıldığını; yeni türetilen sözcüklerden mi, yoksa halk ağzından yazı diline geçen sözcüklerden mi olduğunun araştırılması da, benzer örneklerdeki eklerin ortaç kaynaklı bir yapım eki olup olmadığı konusunda ipuçları sunabilecektir. Eski Uygur Sözlüğü'nde "tükenmemiş" anlamıyla **tükemeyük** (Caferoğlu, 1968: 257) biçimi yer almaktadır. Mersin ağızlarında hem **tükenik** hem de **tükenmeyik** sözcükleri yüklem olarak da kullanılır. Kıbrıs ve Samsun ağızlarında geçen **anası ölüg (anası ölük)** "susuzluk nedeniyle kuruyan karpuz, kavun gibi bostan ürünleri" (Gökçeoğlu, 2008:13), "içi geçmiş, yumuşamış (kavun, karpuz hakkında)" (DS I) sözündeki {-ük} eki de, sözcük özne aldığına göre ortaç eki olmalıdır. Kıbrıs ağzında {-(y)Ik} eki çekim eki olarak kullanılmamasına karşın, deyim aktarmasına uğramış, ortaç öbeği biçiminde kurulmuş bir adda, ortaç ekinin korunduğu görülmektedir.

Ölçünlü dilde 'pişik' biçimi, "apış arası, koltuk altı gibi tenin birbirine sürtünen yerlerinde ter, idrar veya dışkının yakmasıyla oluşan kızartı" (Büyük Türkçe Sözlük) anlamıyla türemiş bir ad olarak kullanılırken, Anadolu ağızlarında 'bişik' sözcüğü, hem çekimli eylem, hem ortaç, hem de türemiş ad olarak karşımıza çıkmaktadır: **bişik** "pişik", **ala bişik** "yarı pişmiş (yemek)" *Bugün pilavı ala bişik yedik* "Bugün pilavı yarı pişmiş (olarak) yedik" (Köseçobanlı *Gülнар -İç.) (DS II). **Bişik o** (yemek), **bişik bē!** [(Keşevli Aşireti Dudaklı Kabilesi) Arpaçsakarlar / Mersin ↔ İcikuyu / Toroslar]. Bu üç ayrı kullanımdaki {-Ik}, köken ortaklığı bulunan, farklı işlevlerle kullanılan bir ek olmalıdır. Bu üç ayrı kullanımdaki anlam bağı açıktır, çekim eki olarak kullanıldığında, görünüş ve kiplik görevi de üstlendiği görülmektedir.

Geçişli eylemlere geldiğinde "-I-I-mış" anlamı veren {-Ik} yapım eki gibi, {-(y)Ik} çekim eki de, seyrek de olsa, edilgenlik kavramı ver-

mektedir. (*Geçiler*) *Hindi ağılda yatır taha, taha goyvirmeyik* (Veyselli → Aslanlı / Erdemli). Bu cümle, “Keçiler ağılda yatıyor daha, koyuverilmedi, hâlâ bırakılmadı” anlamı taşımaktadır. Bu cümlelerin yüklemine ‘*goyvirilmeyik*’ biçiminde kurulması beklenirdi. Bu çekimli eylemde olduğu gibi, yapım eki olarak kullanılan {-Ik} ekinin, geçişli eylemlere getirildiğinde, kullanımdan kalkan edilgenlik ekinin işlevini de üzerine aldığı düşünülebilir. Çünkü bu ekle kurulan ortaçlarda da edilgenlik ekinin bazen kullanımdan kalktığı, bazen de korunduğu görülmektedir: *Dikik dël* “dikilmemiş” *elbiselik böyle yığıldı. O buzdolabı gullanık dël* “kullanılmamış”, *verdiler* (Tarsus). *Hazır yapılık* “yapılmış” *bir ev, memnun olmazlar mı!* (Ayvagediği / Mersin).

{-(y)Ik} eki, çekim açısından olsun, işlev açısından olsun, Çağataycada geçmiş zaman eki olarak da kullanılan Eski Türkçedeki geniş zaman kavramı taşıyan {-ğan /-gen} ortaç ekine karşılık gelmektedir. Eckmann, {-ğan /-gen} ekinin görevini, etkisi hâlâ süren tamamlanmış bir harekete işaret eder biçiminde açıklar, kişi adlarıyla çekimlendiğini belirtir, olumsuz biçiminin hem “ermes”, hem de -ma/-me- olumsuzluk ekiyle sağlandığını gösterir (1988: 132). Özbek Türkçesinde de, {-gän, -kän, -qan} ortaç (sıfat-fiil) eki, değişik inceliklerle geçmiş zaman eki olarak kullanılmaktadır (Coşkun, 2000: 135, 137-140). Bu ek, Tatarca’da belirsiz (duyulan) geçmiş zaman, Kazakça ve Kıpçakça’da ise, belirli (görülen) geçmiş zaman göreviyle yaşamını sürdürmektedir (Öner, 1998: 147-151). Mecdut Mansuroğlu, Türkçede “-miş Ekinin Fonksiyonları” adlı yazısında, zaman bildirebilmesi, çatı ve olumsuzluk ekleri alabilmesi bakımından {-miş} eki ile yakınlığı olan ortaç ekleri arasında {-yUk} ekini de verir, ortaç eklerinin bildirici kullanılışlarından kolayca çekimli eylem kullanılışlarına kayabildiklerini dile getirir; {-miş} ekinin bazen zamanla ilgisiz olduğu halde, bazen geçmiş zaman bildirmesinin öğrenilen şeyin çok defa geçmişe mal edilmesinden ileri gelmiş olabileceğini de ekler (1953: 350). İşte {-ğan/-gen} ve {-miş} ekleriyle işlev yakınlığı bulunan {-(y)Ik} eki, Eski Türkçedeki {-yUk} ekinin günümüzde Anadolu’da karşımıza çıkan bir uzantısı olmalıdır.

{-(y)Ik} ekini alan sözcük yüklem olarak kullanıldığında, bu ekin Eski Anadolu Türkçesindeki {-Ip turur /-Ip durur} yapısını görev açısından karşıladığı düşünülebilir; ama sıfat ve ad olarak kullanıldığında ne diyeceğiz? Yapı açısından bakıldığında, ‘turur / durur’ kısmı hece yutumuna uğratıldıktan sonra tamamen kullanımdan kaldırılıp, {-Ip} ulaç ekinden {-Ik} ekinin çıkarılabileceği düşünülebilir belki, Nurettin De-

mir'in -ik gelir (< -ip gelir) yapısında düşündüğü gibi (1996b: 136-148) ya da Doğu Anadolu Ağzlarında kullanılan -Ip>-If belirsiz geçmiş zaman ekinde olduğu gibi (Zülfikar, 1992: 13-20). Ancak, Mersin ağzlarında kullanılan {-(y)Ik} ekinin sonesini {-Ip} ulaç ekinin son sesinden getirmek, tek örnek hariç (Bu örnek için bkz. Bölüm: 6. Gitmek ve gelmek yardımcı eylemleriyle kullanımı), -p > -k değişimi için bir gerekçe bulmak güç.

Mersin ağzlarında {-(y)Ik}eki, Gabain'in de belirttiği gibi daha çok çekim eki olarak kullanılır. Bu ek, biri yalın, üçü de hikâye, rivayet ve koşul birleşik çekimi olmak üzere dört çekimde görülmektedir.

2. Mersin Ağzlarında Çekimli Eylemlerde {-(y)Ik} Eki

2.1. Yalın Çekim

Mersin ağzlarında bu ekle bildirilen, genellikle eskiden olmuş bitmiş bir olayın, eylemin içinde bulunulan andaki görünen sonucudur. {-(y)Ik} ekiyle çekimlenmiş bir eylemde doğrudan bir geçmiş zaman ifadesinden çok, arazamandaki durumu bildirme görevi ağır basmaktadır. Çekim eki olarak bu ek, geçmişe işaret edip şimdiki anlatmaktadır. Bildirdiği oluş ya da durumun zamanı, bazen geçmişe yönelik bir zaman belirteciyle verildiği gibi, genellikle de hikâye birleşik çekiminde ortaya çıkmaktadır. {-(y)Ik} çekim ekinin işlevi, yukarıda belirtildiği gibi, {-ğan/-gen} ekinin Çağataycadaki işleviyle benzeşmektedir. Bu yönüyle {-(y)Ik} ekiyle çekimlenmiş bir eylemle bildirilen, eylemin çekimiyle bildirilen durumu andırmaktadır. Bu eki almış olan sözcük, özellikle III. kişilerle çekiminde bir ad gibi eylemle çekimlenmiş izlenimi uyandırmaktadır. Çekim eki görevi ağır bassa da, ekin hâlâ ortaç görevi sezilmektedir.

{-(y)Ik} çekim eki, bazen belirsiz geçmiş zaman eki gibi, unutulup da sonradan farkına varılan durumların, bazen de duyulan gerçeklerin, durumların anlatımında kullanılır; ancak bu durum, anlatan kişinin beklediği durumdur, konuşmacı işin öyle olmuş olabileceğinden emindir, hiç kuşkusuz yoktur ya da olanların sonucunu görmektedir. Her zaman {-(y)Ik} ekinin yerini {-mİş} tutmamaktadır. Bu ekin, Mersin ağzlarında masal anlatımında kullanımına rastlanmamıştır; fakat anlatıcı halk öyküsü, fıkra anlatırken olayları kendisi yaşamış gibi anlatıyorsa, bu durumda {-(y)Ik} ekinden yararlanmakta ve aktarma cümlelerde de bu eki korumaktadır.

2.1.1. I. Tekil Kişi ile Çekimi

Mersin ağızlarında, yalın çekimde adıl kaynaklı kişi ekleri kullanılır. I. tekil kişi ekinin üç değişkesi bulunmaktadır: -In, -İn, -Im

a) -(y)Ik-In> -(y)IğIn> -İn

Mersin ağızlarında yaygın kullan I.tekil kişi eki {-In}dır:

Hindi gızımı veriğın ona “Şu anda benim kızım onda gelin, kızımı ona vermiş bulunmaktayım” (Pınarbaşı / Erdemli). Bu cümleyi bir Mersinli “Hindi gızımı vermişim ona” ya da “Hindi gızımı verdim ona” biçimlerinde kuramaz. Elbet konuşmacı kızını geçmiş zamanda vermiş; ama kızını verdiği zamanı bildirmek istemiyor.

(Seccade) *ho odada var, yeni seriğın* (Karadiken / Tarsus). Bu cümledeki “seriğın” yerine “serdim” denilebilir; ama bildirilmek istenen ‘ser-’ eyleminin zamanı değil, serili olmasıdır. Eylem yeni tamamlanmış, sonuç ortadadır.

Ben burda doğün (Tepeköy / Mersin). Bu cümlede, bizim ölçünlü dilde doğmuşum mu diyeceğiz, doğdum mu diyeceğiz ikirciğini yaşadığımız durumun üçüncü ifade edilmiş biçimi saklıdır.

Bir ben galın, dört denek gardaşım ölük. Bu cümle de “Bir ben kalmışım, dört tane kardeşim ölmüş” biçiminde ölçünlü dile aktarılamaz. “Bir ben kaldım, dört tane kardeşim öldü” biçiminde bildirilirse, bu cümleyi kuran kişiye Mersin ağzını kullanan kişi “depemde mi, yangında mı, kazada mı öldü?” gibi sorular yöneltir. Yani Mersin ağzındaki ifadeyi çıkarabilmek için biraz daha bağlamın genişlemesi gerekir. Bu cümleyle bildirilmek istenen, dört kardeşin ölü, sadece konuşmacının kendisinin sağ olduğudur.

(A kişisi) - (*Dokuma tezgâhının*) *Ağzını al da, öyle dursun* / (B kişisi) - *Alığın canım.* Bu örnekteki “alığın” sözcüğü ölçünlü dilde “aldım” ile karşılaşılır; ama Mersin ağzını kullanan bir kimse böyle bir karşılık verirse, alma işini emir verildikten sonra ya da emir verildiği anda yapmış anlamına gelir. Oysa yapılması gerekeni, (A) kişisinden emri ya da öneriyi almadan yapmış (B) kişisi. Eylemin başlangıç ve bitiş noktası konuşma anından öncede kalmış. Konuşmacı, “Alığın canım” cümlesiyle daha önce yaptığı eylemin sonucunu bildirmekte, o andaki durumu ifade etmektedir. Böyle bir durumda “alığın” sözcüğü “almışım” çekimli eylemiyle de karşılaşmaz.

(Bekmezi) *Ġoyu da yapığın* (< yap-ik-ın) *ben h yyle*. Bu cümle de, ölçünlü dilde “(Pekmezi) Koyu da yaptım ben Şöyle” cümlesi ile karŐılanabilir belki; ama bu cümleyle pekmezin ne zaman yapıldığı bildirilmek istenmiyor, pekmezin istenen kıvamda (koyu) yapılmış olduğu bildiriliyor. Bu cümle, yaptığı pekmezle övünen, pekmezini satmaya çalıŐan bir kişinin cümlesidir.

İŞde unuduğun kimisini. İŞde çağırdığı türküleri unuduğun bağ [(Tahtacı Türkmenleri) Yazalanı Mah. / Mut]. Türküler bir süreç içinde unutulmuş, konuşmacı konuşma anında belleğini yokluyor.

Tansiyon hapını unudn “unutmuşum”, * teki çantaya mı goyn* “koymuşum” (Ayvagediği / Mersin).

Gine de h yle bir pataz ėadar topladımıdı, onu da nire goyn (İnsu / Mersin). Bu cümlelerde de, geçmişte yapılmış olup da zamanla unutulmuş olan olayları içinde bulunulan anda hatırlama çabaları söz konusu.

(Kocası için söylüyor) *Bir odun ye ge, bununı neyini beğeniğin* (< beğen-ik-in) “beėenmiŐim” *bilmem* (Ayvagediği / Mersin). Yıllar önce eŐ beėenilmiŐ; ama Şu anda durum eleŐtirel gözle değerlendiriliyor.

(itlembiğin) *G ğn ėurudursun, durur oturur,  sene mi oldu dört sene mi, ben  dene dört dene kese idiğin durur* “ dört kese itlembik kuruttum,  dört sene geçmesine karşın h l  durmaktadır” (Aslanlı / Erdemli).

Ben çok okuyn (Elvanlı / Erdemli). Konuşmacı bu cümleyle, “Okuman yazman var mı?” sorusuna karŐılılık veriyor, kendisinin yazmasa da, okumuş bir kimse olduğunu anlatmak istiyor.

b) -(y)Ik-In> -(y)Ik-Iı-> (y)IğIn> -İı

Mersin ağızlarında belirli yörelerde adıl kaynaklı I.tekil kişi ekinde /n/ sesinin damaksıllaŐtığı görülür:

Ġalanı hep dağılık gidik, köyde bir ben ėalıı yavrım (İnsu / Mersin). Bu cümlenin ölçünlü dildeki karşılığı Őöyledir: “Gerisi hep dağıldı gitti, köyde bir ben kaldım, köyde bir ben varım”. Bildirilmek istenen, geçmişte yapılan bir eylem değil, içinde bulunulan andaki durumdur.

Gendim okuyı, beŐi bitirıı, yetmiŐ beş yaŐındayıı (İnsu / Mersin). Burada da okumuş olma durumu, ilkokul mezunu olma bildiriliyor, geçmişte yapılan işlerin sonucu, konuşma anındaki durum söz konusu.

Ben *HaFize'nin* *gızını* **alīj** (Çavuşlu / Mersin) örneğinde de, “ne aldım ne de almışım” demek isteniyor. Bu cümle, “Hafize'nin kızı benim gelinim.” anlamına geliyor.

Unuduğuy *umuduğ* (Aslanköy / Mersin).

c) -(y)Ik-Im > -(y)IğIm> -Īm

I.tekil kişi eki {-Im}, daha çok ölçünlü dile özenenlerin dilinde görülmektedir:

“Çencereyi **yakīm** (< yak-ık-ım) *boğün*.” örnek cümlesinde bildirilen yakma işinde bir kasıt yok, umursamazlık da yok; ama tencere kendi kendine de yanmamış, bir sorumlusu var. Bir anlık dalgınlık, zamanı iyi ayarlayamama, farkında olamama gibi nedenler var elbette. Böyle bir durumu, Mersin ağzıyla konuşan bir kimse “Çencereyi yakmışım boğün” ya da “Çencereyi yakdım boğün” biçiminde bildirmez. Bildirilmek istenen, “Tencere bugün yanık”; fakat tencerenin yandığını bildiren kişi, tencerenin kendi kendine yanmadığını, yanmada kendisinin de payı olduğunu bildirmek için etken bir cümle kurmuştur. Konuşmacı, bundan kaynaklanan suçluluk duygusunu ve üzüntüsünü de cümleye katmak istiyor. Tabii ki konuşmacının ruhsal durumu sadece çekimli eylemle verilmemekte, anlatım sırasındaki mimikler ve ses tonu da sözü desteklemektedir. Eğer konuşmacı, bu işi kendi üzerine almasaydı, “Çencere yanık boğün” cümlesini kullanacaktı.

Ben öyle (odunu) dayayīm *hoy* (Ayvagediği / Mersin). Bu cümleyi de ölçünlü dildeki ne “Ben öyle odunu dayamışım ya” ne de “Ben öyle odunu dayadım ya” cümlesi karşılar. Burada bildirilmek istenen orada odunun daha önceden dayanmış olduğu, şu anda da dayalı bulunduğu; fakat dayama işini yapan da bellidir.

“*Masanın yanında, (aranan nesnenin) üsdüne bişiy atīm.*” (Ayvagediği / Mersin) cümlesiyle bildirilmek istenen, o anda aranan nesnenin üstüne daha önceden bir şey atılmış olduğu, atılı bulunduğu.

Hepimizin çamaşırlarını ayrı ayrı bohçalayīm (Ayvagediği / Mersin). Çamaşırlar bohçalanmış, bohçalı; bohçalayan da belli. Mersin ağzıyla konuşan bir kimse, bu cümlelerin yerine “Hepimizin çamaşırlarını bohçalamışım” ya da “Hepimizin çamaşırlarını bohçaladım” demez.

Nane mi atīm *yonusa* *gız* “(Sözgelimi kekik yerine) Nane mi atmışım yoksa” (Ayvagediği / Mersin). Bu cümlede de dalgınlıkla yapılan bir işi sonradan fark etme söz konusudur; o nedenle bu örnek cümlede {- (y)Ik} ekinin yerini {-mİş} eki tutabilmektedir.

*Su goydüm ölçek varıdı, nire **goyüm** (< koy-uk-um) “koymuşum”, yok. On sefer ney **gidiğümdir** işiye “on kez filan işemeye gitmişimdir.” (Ayvagediği / Mersin).*

***Utangannaşım** yāni (Elvanlı / Erdemli). Bu cümlede de eskiden, çocukken utangaç değildim, ama şu anda utangacım demek isteniyor. {- (y)Ik} çekim eki, çoğunlukla bitimli eylemlere gelmektedir; fakat bu örnekte olduğu gibi zaman zaman durum eylemleriyle de kullanılmaktadır. Durumun başlangıç noktası konuşma anından öncedir, süreç içindeki değişim de, eylemin bünyesinde bulunan işteş çatı ekiyle desteklenmektedir. Ölçünlü dilde de {-Ik} yapım ekinin bitimli eylemler yanında, işteş çatılı durum eylemlerine de geldiği görülür, ‘alışık, kokuşuk, uyuşuk, değişik’ örneklerinde olduğu gibi.*

2.1.2. II. Tekil Kişi ile Çekimi

-(y)Ik-sIn (< -(y)Ik-sIn < -yUk sen)

Bu ekin, I. ve II. kişilerle çekiminden, geçtiği cümlede kullanılan gösterme belirteci, ünlemlerden ve soru cümlelerinden daha çok içinde bulunulan anda karşılıklı konuşma sırasında kullanıldığı daha iyi anlaşılabilir.

*Hurayı da **yaıkısuñ** **ihi** “işte” (Ayvagediği / Mersin). Ne zaman yanarsa yansın, şu anda gösterilen yer yanık, her halinden belli. *Bazlamaya **basıksuñ** (Ayvagediği / Mersin). Bu cümle de bir uyarı cümlesidir. “Bazlamaya basmışsın, dikkat et.” anlamındadır. Uyarı, konuşmacının ses tonundan çıkarılabilmektedir. *Çavşırı, sandiñ birini **höyle**, birini **höyle** **goyuksuñ** “Çapraz, sandığın birini böyle, ötekini şöyle koymuşsun”. *Buyday **getiriksini** ya. Sen yanlıñ **idiksini** ya, sen biliñ gine de (Ayvagediği / Mersin).****

*Bayramlığı **bitiriksini** **ha!**. (Değirmendere / Mersin). Konuşma anında bayramlığın bittiği görülüyor; bitirme işi önceden gerçekleşmiş olabilir.*

*Ġarıya **darılıksini** (Yenikaş / Aydınçık). Yaşlı kadına kızmış olduğun, onun durumundan, şikâyetlerinden belli, gücendirmişsin onu.*

*Onu birisine model **viriksini** “vermiş olmalısın, vermişsindir”. (A Kişisi) --İplik çekete yetmedi. / (B Kişisi) --(İpliği) **Gaybidiksini**. / (A Kişisi) --Heye, gaybidin (Ayvagediği / Mersin). Bu örnek cümlelerde de güçlü bir olasılık ifadesi var.*

*Ġıza mı **viriksini** orayı (tarlayı)? “Orayı kızına mı verdin?” *Burdan mı **başlayıksini** yeñge? **Grip mi oluksini** (Ayvagediği / Mersin).**

2.1.3. III. Tekil Kişi ile Çekimi

{-(y)Ik}

{-(y)Ik} eki, III. kişi çekimlerinde daha sık görülmektedir. III. kişilerle çekimli biçiminin örneği daha çok olduğu için hangi tür eylemlere getirildiğini de bu bölümde göstermek istedim.

a) Doğa olaylarını bildiren eylemlerle kullanımı

Aşağıdaki örnek cümlelerde yüklemler kendi kendine oluş bildirdiği için, ayrı bir bölüm açma gereği duyulmuştur.

Bayā ortalık şavkarık (aydınlık) (Ayvagediği / Mersin).

Bekmez hindiden doymaya başlayık (Ayvagediği / Mersin).

*Ġar **dolduruk**, ölüzgâr savırır (Güneyli / Erdemli).* Bu örnek cümlede **dolduruk** “dolu, yığılmış” anlamlarındadır.

*Ülker ileri ğider, terezi geriden doğar. Ülker bayakı ileri höyle yünsek doğar. Ondan soñura terezi doğar... İhi hindi işde doğar, **doğuk** (Güneyli / Erdemli).*

b) Geçişsiz eylemlerle kullanımı

(Çocuk) *Ġarda ğayıık ğayıık, üstü başı lek lek oluk* “Çocuk karda kaymış, üstü başı sırlıklam ıslak”. *Çıldırı döküdüm ğuruyor, arı başına ağık.* “arı başına üşüşmüş”. (A kişisi) --Benim nardaneler “sardunya” **bitik mi?** / (B kişisi) --**Bitik bitik**, hava da serin gitti ya, **ıldırıyağalık** “canlı, parlak”. *Hindi pişmanlık duyuk* “Şimdi pişman, durumundan, konuşmasından öyle olduğu anlaşılıyor”. *Cülū Ali Emminin ğarısı bayakı **ayıık**. Bubamda şeker hasdalığı var, bir deri bir kemik ğalık* “Babamda şeker hastalığı var, (babam) bir deri bir kemik”. **Böbē oluk**, biri atıyor, biri ğapıyor. Oĝlu **oluk**, altı aylık **oluk** (Ayvagediği / Mersin).

*Kürkçü'ye Selanik göçmeni **gelik yerleşik** (Değirmendere / Mersin).*

*Hindi anam da **ölük** bubam da **ölük**. Hindi o **ĝakık**, aĝıt itmiyollar (İnsu / Mersin).*

*Huzurkentliler yaylıya **çıkık**. Bubam esger ocānda **ölük** /Yavrıları öĝsüz **ĝalık** (Aslanköy / Mersin).*

*Bicecik tavık var, **ĝocayıık** benim gibi (Erçel / Mersin).*

*Hatdā bende varıdı, sandıkda var ondan, ta evelden **ĝalık** şöyle bir parça (Kepirli / Mersin).*

*Hepisi bir adamdan **türeyik** bunun* “Hepsi bu adamdan türeme bunun” [(Keşevli Aşireti Kırtıllı Kabilesi) Burhan / Mersin].

*Şindi dēy Yüğlük'den su **gelik** buruya* [Harfilli (Cıcık) / Erdemli].
*Neler **gelik** neler **geçik*** (İlemin / Erdemli). *Hindiki pirzola dinene kaçakç*
dinirdi esgiden, eyeğileri giyardı, ocağa doldurdu, közde yıllardı, işde
*kaçakç gitdi kaçakç geldi dillerdi, hindi bir pirzola **çıkık*** (Aslanlı / Erdemli).

*MustaFa'nın gendi **gidik**, avradı burda* (Kisecik / Çamlıyayla).

*Oğlan da hoca **oluğ** işde* (Dorak / Tarsus).

*O göca **ölük*** [(Tahtacı Türkmenleri) Kumaçukuru / Mut].

*Hindi bir sürü inne **çıkık** ne bileyn ben, inne vurullar mallarına*
(Sarıaydın / Silifke).

*Hazıra **binik** her şey* (Ören / Silifke). Bu cümlede “Her şey hazır” denmek isteniyor.

c) Geçişli eylemlerle kullanımı

*Ğuşlar üzümü **yişik** **tükedik**, galle ceviziñ yarısını **yişik*** (Ayvagediği / Mersin). Bu cümlelerle tanık olunan geçmişte bitmiş bir eylem değil; konuşma zamanında görülen, bu eylemin sonucunda oluşan manzara anlatılmaktadır.

*İki ğardaş iki bacıyı **alığ**. Sazoluğu'ndan bir yir **alığ** da, bir ğonağ*
***dutuk**. Çok yire **satlık idik**, biziki **alığ**. “Çok kişiye satılık etti, benim*
*kocam satın aldı”. Hep bubamdan **oluğ**, bubam soyğa YağıP_emmiden*
*aldı yiri **satık**. O tarlayı da Adanalı dümbē **satık**, başımız belaya **gidik**.*
*İşde indēnneri “onları” hep doğdur **yazık**. Hasda ğocasını **ğoyuk** **gidik***
ğozaya, yokluğdan (Ayvagediği / Mersin).

*Ğoca **ğafayı yişik** deyi gülüvermişler* (Boynuinceli / Silifke).

*Hökümet onar dönüm (arazi) **verik*** (Huzurkent / Tarsus). *Ğadir*
*Ismaylın oğluna ğız **virik** o* (Tepetaşpınar / Tarsus).

*Ğadınnar endere bir ğavırğa **idik*** (Evren / Mut).

d) Edilgen çatılı eylemlerle kullanımı

*O, gününde **yaz-ı-l-ik*** (Tepeköy / Tarsus). *Göz damarı **ez-i-l-ik*** (Keşli / Tarsus). (Çıkırık) *Pisikletden **yapılık** baksana tekerine* (Egemen / Tarsus).

Dart-t-l-ık zaten *çocūm o* [(Tekeli Yörüğü) Sıcakyurt / Bozyazı]. Türkçe Sözlük'te 'dartılık' sözcüğünü karşılayan 'tartılı' biçim birimi bulunmaktadır.

Köye birden yay-t-l-ık (Aşağı Köşelerli / Mut).

Üç ayrı isim ver-i-l-ik (Kurtsuyu / Mut).

Mezeriñ ikisi yan yana ğaz-t-l-ık , (beni) *ğucacığına yatıracağlar* (Kadılar Mah. Malaklar / Anamur).

Anlaşılan o para kitaba mütaba yatır-t-l-ık dēl (Ayvagediği / Mersin).

Aşağıdaki örnekte de dönüşlü çatı eki, edilgenlik göreviyle kullanılmıştır:

Gece oluğ, yatsı ezeni oku-n-uğ (Ayvagediği / Mersin).

e) Ettirgen çatılı eylemlerle kullanımı

Bacāmı sündürüğüm (< sün-dür-ük-üm), *oturuyorum*. *Yoğurt çence-resini yarıya in-dir-ik*; *önüne alığ çencereyi, ğaşşınan yi ha yi, yi ha yi* (Ayvagediği / Mersin).

Bir datlı ğutusu göndürmüğ birisi, kim gön-dür-ük bilmem (İnsu / Mersin). Bu sıralı cümlede I. yüklem {-mİş} ile kurulurken, II. yüklem {- (y)Ik} ekini almıştır. Konuşmacının bilgisi dışında gerçekleşen bir durumda {-mİş} ekinin kullanılması beklenirdi. Bu örnekteki I. cümlede {-mİş} ekiyle tatlı kutusunu almadan önceki zamana, II. cümledeki {-ük} ile de, tatlı kutusunu aldıktan sonraki zamana gönderme yapılmış olabilir. I. cümledeki belirsizliği, II. cümle ile konuşma anında çözme çabası, tahmin gücünü zorlama da söz konusudur.

Evlen-dir-ik-ler de iki dene çocū oluğ (Çopurlu / Mersin).

(A kişisi) *-Moturu yapırdımadıñız mı?* / (B kişisi) *-Motur yap-dir-ık yā* (Bozon / Mersin). Yanıtta özne gizlendi, yüklem ettirgen çatılı ama, motorun yapılmış olduğu haberi veriliyor, "yapdırlık" yerine "yapdırik" biçimi kullanılmış, şu anda motor sağlam.

Ĝaricāzım odunu hura beri getirik (kel-tür- > getür- > getir-) "Ka-rıcağızım odunu şuraya getirmiş", *soba doluğ* "Soba dolu, doldurulmuş" [(Bolacalı Yörükleri) Cebel / Mersin].

Avradı o hala getirik (getir- < kel-tür-) *Dürüye Deyze* (Değirmendere / Mersin).

Onuñ güçcū ilahiyatı bit-i-r-ik (Lenger / Bozyazı). *Liseniñ üçüncü sınıfını bit-i-r-ik çocuk* (Emirler / Tarsus).

Ehliyeti (polislere) ğap-dir-ık, boyuna ceza vuruyollar (Gülнар).

f) Dönüşlü çatılı eylemlerle kullanımı

Kaçlıkdaşı'ndan bir ahrazınan evle-n-ik “evli”. *Ğaç gündür gazeteler de onun üzerine yükle-n-ik* (Ayvagediği / Mersin).

Hindi Erdemli'ye her yirin adamı yerle-n-ik (Pınarbaşı / Erdemli). Ad cümlesiyle verilmek istenen durum, eylem cümlesiyle veriliyor. Erdemli'nin şu andaki durumu bildirilmek isteniyor.

Emekliye ayrılık (< *ayır-t-l-ik*) “emekli”(Doğulu→ Doğusandal / Erdemli). Bu örnekte edilgen çatı eki, dönüşlülük işlevindedir.

g) İşteş çatılı eylemlerle kullanımı

(Tarla) Ekmeyi ekmeyi ormanna-ş-ık . *Bizim ğarı püsürükle-ş-ik* “pasaklı, pis”(Ayvagediği / Mersin). Bu örneklerde işteş çatılı eylem ile {-y)Ik} çekim eki bir süreç içindeki değişimi ifade etmek açısından son derece uyumludur. Her iki örnek cümle de son durumu bildirmektedir.

Üç ğişi ğalık onnardan. Onnar Aydınlı, onnar sırf, hemen hemen onnar Ğulağ Köyüne yerle-ş-ik Özel'in altına. Aydınmı Yörünün köyünün adı Ğulağ Köyü oluğ. Onnar da ora iskân oluğlar. Keşevli'nin birçoğu Ğaraman'a yerle-ş-ik yâni. Hayvancının yeri ğalmadığından hep Ğaraman'a yerle-ş-ikler. Kösereli Mut'dan gelik. Hatda birçoğu Bâşış'in Mut'a da yerleşenner oluğ, Ğaraman'a yerleşenner oluğ [(Keşevli Aşireti) Nacarlı / Tarsus ↔ Tekeloluğu / Toroslar].

Görüldüğü gibi, Mersin ağızlarında {-y)Ik} çekim eki her türlü eylemle uyumludur.

2.1.4. I. Çoğul Kişi ile Çekimi

-y)Ik-Iz > -y)IğIz > -İz; -Ik

Ğarışdırığız yav. *Sırçan ney gelir diy ğapadıız deliği* (Ayvagediği / Mersin).

İki gündür (peyniri) *basdırız*, *evelki ğün geldi* (Değirmendere / Mersin).

Hindi üç dene ev yapıdırız köyde (Çopurlu / Mersin). *İki ğatlı ev yapıdırız* (Karahacılı / Mersin).

İlkokulu bitiriğiz (Evrenli / Mersin).

İkisini de everiğiz, *yabancıya veriğiz* (Pınarbaşı / Erdemli). (Tarlanın ekimini) *Hep yarıya viriğiz* (Doğulu / Erdemli). *Birisini terziye viriğiz* (Arpaçsakarlar / Mersin).

Gün **alığız** anciyo için. O davarı ney **kesiğiz**, ollar haymahasıl, mutfakda döğüşüyollar. Sahatı da içeri **ğoyūz**. Aman, ben ğısırı **dökūz** sanıyorum hoy. Tā Çapar'a soğan **ekiğiz** (Ayvagediği / Mersin).

İki armut **dikiğiz** benim zorumunan (Değirmendere / Mersin).

(Hayvancılığ) **Yirmi beş senedir boşlayız** (Uzunkaş / Mersin). Eğer {- (y)-Ik} eki, tam olarak belirli ya da belirsiz geçmiş zaman eki işleviyle kullanılmış olsaydı, bir süreç bildiren “yirmi beş senedir” belirteç tümlecini alamazdı. Bu cümle “Yirmi beş yıldır hayvancılık yapmıyoruz.” Anlamında kullanılmıştır.

Yapdıklarımızı hep **unuduğuz** (Esenpınar / Erdemli). Onu da biz **satiğiz** (İlemin / Erdemli). Höyle iş **sokuğuz** (Güneyli / Erdemli). Onuñ içine ğöre demir **yapığiz**, onuñula dolayî dolayî atarız (Yeniyurt → Hüsametli / Erdemli).

Ebemiñ yanına **geliğiz** (Çopurlu→Buluklu / Mersin). Biz köyden **geliğiz** (Elvanlı / Erdemli).

O da ğaçık,, hep **ğaçız** (Aslanköy / Mersin).

Tahtacı Türkmenleri ve Tarsus yöresi ağızlarında I. çoğul kişi eki olarak {-Ik} de görülür:

Yerleşmeyik (< yerleşmeyiğik < yerleşme-y-ik-ik) bir yere [(Tahtacı Türkmenleri) Meydan mahallesi / Mut]

2.1.5. II. Çoğul Kişi Çekimi

-(y)Ik-sInIz < (y)Ik-sIn-Iz

Napıksıñız, nire **ğoyuksuñuz** (< koy-uk-sunuz) bilmem, bir çeket bulamadım. Gine içinden **çekiksıñız**. Maşşallah betonu ney **dökdürüksüñüz hoy**. Hura bir ğaşşık **atıksıñız**. Siz boşuna **gidik geliksıñız** o zaman (Ayvagediği / Mersin).

Harman mı **ğaldırıksıñız?** (Camili / Mersin)

Daha **bitiremeyiksıñız** (Çandır / Mersin).

Yiye yiye **doyuksuñuz** eyce de, bakmıyorsuñuz yeme. Balcanıñ biri orda ğalık, bakdım amma siz **gidiksıñız** (Ayvagediği / Mersin).

Geç **geliksıñız** siz (İlemin / Erdemli).

2.1.6. III. Çoğul Kişi ile Çekimi

-(y)Ik-lAr

*Hindi o köy odasını sökükle, imama ev yapıklar (< yap-ık-lar). Şurayı öyle ala başlı goyuklar. İçine bir ğarton marton çakıklar, bi de soba ğuruklar. Çocuklar (sofrayı) ğaldırık heral, çırpımayıklar. Güz çiçē de dikikler **baksana** (Ayvagediği / Mersin).*

*Ortaıklık dükkēn **açıklar** (Çopurlu / Mersin). Ğapıyı han gibi **açıklar** (Yenibahçe / Silifke).*

*İlan milan soğarsa, hindi ğatıran **icaT edikler**, ğatıranı oluyor, ğatıranı vurduñ mu, ğatıranı dökeceksiñ uscaca süreceksiñ (Sarıaydın / Silifke). Hep türkü **yakıklar** camım (Ovacık / Silifke).*

*Zaten zehirinen meydana **ğetirikler** yağı [(Karakeşli Aşireti) Sıraç / Erdemli].*

*O ev yelden göçdü de, yenişden **yapdıriklar** (Ayvagediği / Mersin).*

***Hindi ayrılıklar** (Değirmendere / Mersin).*

*Hindi işde uşāğımız da geçineceğiz diy **dağa ağıklar** (Güneyli / Erdemli).*

*Erdemli 'ye göçeller, **hindi göçükler** (Karaahmetli / Erdemli).*

*(Bulgar göçmenleri)Haftalarca **gelikler** (Ulugöz / Silifke)²*

*Ortaasya'dan **gelikler**, işde böyle perēñ perēñ **dağılıklar**. Ğızın ğaçmasıñ, göñüllü ver deyi **edikler** bunu [(Tahtacı Türkmenleri) Yazalanı Mah. / Mut].*

*İkisi de **geçikler** (Karaseki / Aydınıcık).*

*Aradım, yoklar, heral bağ ğazdıra **gidikler** (Ayvagediği / Mersin).*

2. 2. Birleşik Çekimde {-(y)Ik} Eki

2.2.1. Hikâye Çekimi

Yaşananlar, görülenler tamamen geçmişte kalmışsa, geçmişte kesin olarak olmuş bitmiş eylemlerin sonucu da konuşma anından önceki zamanla ilişkiliyse, bu durumda eylemin {-(y)Ik}'li yalın çekimi değil, hikâye birleşik çekimi kullanılmaktadır. Olayların konuşma anından önceki çizgide kaldığı, ekeylemin aldığı belirli geçmiş zaman ekiyle

² Ulugöz, Bulgar göçmenlerinin yerleştirildiği bir köy olmasına karşın, bu köyde de çevre köylerin ağızlarının etkisiyle {-(y)Ik} ekinin kullanıldığı görülmektedir.

bildirilmektedir. Konuşmacı uzak ya da yakın geçmişte kalan, içinde bulunulan zamana uzanmayan olayları ve durumları bildirmek için hikâye birleşik çekimine başvurmaktadır. Anlatılanlar, hikâye edilme zamanından öncesine aittir. İşte asıl geçmiş zaman, birleşik çekimde ortaya çıkmaktadır (Karşılaştığımız 7.2. Bölüm).

2.2.1.1. I. Tekil Kişi Çekimi

-(y)Ik i-dim- > -(y)IğIdIm > -İdIm

Dün çeşmeden getirîğidim (< getir-ik i-dim) suyu (Ayvagediği / Mersin). Belirli geçmiş zaman eki zamanı sınırlayıp, bitmişliği bildirmektedir; ama bu cümlede ‘dün’ zaman belirteci de eylemin zamanını belirginleştirmektedir.

Hundan söbüce bir çantam varıdı, hicazdan getirîdim (Karadiken / Tarsus).

Metresini de üstüne yazîdim, kel bir kâğıda yazîdim, anan da alîdi (Ayvagediği / Mersin).

Buranın ismini bile duymayîdim (Karahacılı / Mersin).

Ben bağa gidiğidim, yoğudum evde. Ben Adana'ya gidiğidim; kaç sefer geliğidi, ben orayı satacam diy (Ayvagediği / Mersin).

(Daha önce, eski bir tarihte) Ğalpdan ameliyet oluğudum, (daha yakın bir tarihte, şimdi) gözden de ameliyet oluğun (Karadiken / Tarsus).

2.2.1.2. II. Tekil Kişi Çekimi

-(y)Ik i-diñ- > -(y)IğIdIñ > -İdIñ

Çorap ayırîdiñ (< ayır-ık i-diñ), *napdıñ onu?* “Çorap ayırmıştın, ne yaptın onu”. *Sen nire ğidiğidiñ?* (< git-ik i-diñ) “Sen nereye gitmiştin?” (Ayvagediği / Mersin).

2.2.1.3. III. Tekil Kişi Çekimi

-(y)Ik i-di > -(y)IğIdI > -İdI

Yıkığıdı, bişiy ğalmayîdi (< kal-ma-y-ık i-di) (Ayvagediği / Mersin).

Bizim ğaynına bize bir ğat yatağ virîdi; yorganı ben çekdim mi herif açılırdı, herif çekdi mi ben açıldım (Aslanköy / Mersin).

Geçen sene ğasımın onunda ılıcadaydık, (çiçekleri) soğuk, vurūdu, puruřālīdi. (Tavık) biz geldimizde merdivenin altına ğatīdi. (Geçi) bıraķīdi, heç ellemiyor çiçekleri “Keçi serbest bırakılmıştı...” (Ayvagediđi / Mersin).

(Fasūlye bitkisinin ürünü hakkında) Acayıp dōkūdi hōyle hōyle “Fasūlye bitkisi řöyle řöyle řařırtacak denli çok ürün vermiřti” (Deđirmendere / Mersin).

Bubamız ölüdü, seferbirlikde öldü bubamız; anam ğoca alīdi, çötede aldıydı (Çopurlu / Mersin).

Gendi (gurban) kesīđi, ben kesmedim de, ğocanın gendi kesīđi (İnsu / Mersin).

Biri, yaşını geçīdi (< geçiği < geç-ik i-di); onu kesdik (Silifke).

Arabasını satığı, derhal aldı (Yeniçıktı / Silifke).

Yo' satıdı ğoyunnarı ney (Köselerli / Tarsus).

Ğayınım Ğonya'da ölüğüdi (Buluklu / Mersin).

Geliği bayramda (Kösbucağı / Erdemli). Alayalı'ya onnar yeni gelīdi (Değirmendere / Mersin).

Dudu o zaman yoğudu, Dudu siziynen ğozaya gidiği. Senden ařřādā ğadınnar hep varīdi (< varığı < var-ik idi). Hu eli kütürüm olūdu, ezik hu anları. Beniki ondan daha fazla řiřīdi. (Ayvagediđi / Mersin).

Benim elli-elli beş tene ğabım varıdı, öyle birikiği (Korucular → Kepirli / Mersin).

(Ğar) o zaman yetmiş beş santim yağıdı (Aslanköy / Mersin). Bir el basımı yer ğalığı (Aslanköy / Mersin).

Amedālin orda (zeytin fidesi) bir bitik bir bitīdi, düpdüz zeytinidi (Ayvagediği / Mersin). Onun (çiçeğin) orda gendi bitiği (Kerimler / Tarsus).

Bizim köyde biri öyle olūdu (Dorak / Tarsus). Üç dōrt çuval oluđudu (Tepeköy / Tarsus).

Yaylaya ev yapırdı, yeşile boyadıdı “< yap-tır-ik idi, boya-t-ik idi” (Çavak / Mersin).

Neriman bişiriği oğın “< biş-i-r-ik i-di” (Ayvagediği / Mersin).

Ğocadan ayrılıdı (Sakız / Mut).

Onu hindi yeni alık, Adana'dan ğaçırık. Ğaçırık, üç dōrt ay duruķ, mapusa dıķalıdı (Değirmendere / Mersin).

Canmı varlık nesli kesiliğidi (< kes-i-l-ik i-di) (Kisecik / Çamlıyayla).

(A Kişisi) -*İşci dutsaydınız bari* / (B kişisi) -*Varıdı, boğúm iki adam dutuluğudu* (< tut-u-l-uk i-di). Adamların tutulma zamanı gündüz, konuşma anı ise, günün sonu, akşam. Bu cümlede ‘bugün’ zaman belirteci, konuşma anı ile yapılan işin zamanı arasındaki aralığın çok uzun olmadığını belirtmektedir. *Alık dēlidi zanditmem yav, lağıma alinīdi su* (Ayvagediği / Mersin).

Hece daşları ikisinikin de yapıluğudu (< yap-ı-l-ık i-di) (Kadılar Mah. Malaklar / Anamur).

Duz orda gonūdu (< ko-n-uk i-di) “Tuz orda konulmuştu, tuz ordaydı” (Karadirlik / Tarsus).

Bunuñ raqamı oynanığudu (< oyna-n-ık i-di) (Emirler / Tarsus).

2.2.1.4. I. Çoğul Kişi Çekimi

-(y)Ik i-dik-> -(y)IğİdIk> -İdIk

Biz bahçeye mi gidiğidik, evde yoğuduk. Farūñ bahçesine de (gabak) dikīğidik (< dik-ik i-dik) (Ayvagediği / Mersin).

Yer alığıdk deniz kenarından. Hunuñ ğardaşına viriğıdk gızı da (Aslanköy / Mersin).

Evimiz uçun gelīdik (Kızılbağ / Mersin).

2.2.1.5. II. Çoğul Kişi Çekimi

-(y)Ik i-diñiz-> -(y)IğİdİñIz> -İdİñIz

O geldinde siz göçüdüñüz (< göç-ük i-diñiz) (Ayvagediği / Mersin). Yükleme {- (y)Ik} ekiyle kurulan cümlelerde geçmiş zamanı belirten bir belirteç tümleci çok az kullanılmaktadır. Bu cümlede göçme işinin konuşma anından önce olduğunu bildirmek için ekeylemin belirli geçmiş zamanından yararlandığı gibi, ‘göçme’nin ‘gelme’den önce gerçekleştiği de bir belirteç tümleciyle belirtilmiştir.

2.2.1.6. III. Çoğul Kişi Çekimi

-(y)Ik-lAr i-di-> -IkIArIdI

Anamıñ sesini banda alıklarıdı. Bahçe virikleridi dört dönüm (Aslanköy / Mersin).

Benden evel gidikleridi (Ayvagediği / Mersin).

Sınırın içine bir hat çizikleridi (Karadedeli / Silifke).

2.2.2. Rivayet Çekimi

Konuşma anından önce duyulan bir söylentinin, söz konusu edilen geçmişe ait bir durumun, eylemin, oluşun ve işin; başkasından öğrenilen bir gerçeğin, sonradan fark edilen bir durumun başkasına aktarımı sırasında ekeylemin belirsiz geçmiş zaman çekiminden yararlanılmaktadır. Eylemlerin {-y}Ik}li yalın çekimiyle ise, duyulan, doğruluğuna inanılan bir olay olmak koşuluyla bir başkasına aktarılabilir (Bkz. 7.3. Bölüm).

Hep gönşular diyor, siz geç̄miş̄ijiz (< geç-ik i-miş-i-rijiz) *onnarın ora diyor* (Ayvagediği / Mersin).

Bir şuraya vurūdu, bir eline vurūdu, bir de arķaya vurūdu, buçāñ ciğāre değmesine bir santim gālīgimūş (< ĩal-ık i-miş) (Aslanköy / Mersin).

Özen deyzeyiki (kemik erimesi) *durūmuş*. *Biziki çıkīmūş*, *biz yaylada ğullanacāmışıyız oylarımız* (Ayvagediği / Mersin).

Böyük oğlu varmışımış, anası ölūmūş (Çukurbağ / Mut). *O adamın ğarısı ölūmūş* (Ayvagediği / Mersin).

Ākifgil davarı tūkedīmīş (< tūke-t-ik imiş) (Ayvagediği / Mersin).

İlk bura gelirkene bobam anamı ata bindirīmīş (< bin-dir-ik i-miş) (Ayvagediği / Mersin).

Ĝapıya gerilīmīş (< ger-i-l-ik i-miş), *buyuruñ ney dimiyorumuş* (Ayvagediği / Mersin).

Ĝazetelere virilīmīş (< ver-i-l-ik i-miş) (Doğulu→Doğusandal / Erdemli).

(Ev) esgiden yapılīmūş (< yap-ı-l-ık i-miş) (Manastır Mah. Bozyazı).

Bura yerleniklerimīş (< yer+le-n-ik-ler i-miş) (Yalınayak / Mersin).

Ayrıca, seyrek de olsa, geçmişe yönelik olasılıkların, tahminlerin bildirilmesi sırasında da {-y}Ik}le kurulan rivayet birleşik çekimi kullanılabilir. Birleşik çekimle, geçmişte gerçekleştiği ya da gerçekleşmediği düşünülen olayların sonucu da konuşma anına taşınmamakta,

konuşma anından önceki bir zamanla ilişkilendirilmektedir. Aşağıdaki örnek cümlelerde anlatılanlar bir başkasından duyulmamıştır; doğruluğu kesin olmayan, doğruluğundan emin olunamayan, olma olasılığı olan, olma olasılığı zayıf olan ya da tahmin edilen olaylardır. Eylemlerin {- (y)Ik} li yalın çekimlerinde olduğu gibi birleşik çekimde de öznel tutumu bildiren kiplik birimlerinden yararlanılmaktadır:

*Belki dün **gelmişdir** (< gel-ik i-miş-dir) onnar. Hindi bayramda **geliğmişdir** Dursungil ney. Yoņusa, onnar ekmek **yimeymişdir** (Ayvagediği / Mersin).*

*Köyde de (zeytin), yiyecek **olmuşdur** ya (Parmakkurdu / Mersin).*

***Heralda** Tömük'de **ölümüş** (Pınarbaşı / Erdemli). (Ayrıca bkz. 7. Bölüm)*

{-(y)Ik} ekini almış bir eylem, katmerli çekime de girebilmektedir:

*Şükranın oğlu ğayboluğ **gidiğmişimiş** (< git-ik i-miş i-miş). Yedi yemēne **gel-ik-ler i-miş i-miş**. Bu iki cümleyle aktarılanlar, çok eski tarihlere ait bir durumu bildiren duyumlardır. Şu anda durum değişmiş olabilir, kaybolan bulunmuş, yemeğe gidenler de evine dönmüştür. Eğer duyulup da aktarılan durum, konuşma anında da süren bir durum olsaydı, bu örnek cümleler ‘Şükran’ın oğlu ğayboluğ **gidiğmiş**, ‘Yedi yemēne **gel-ik-ler i-miş**’ biçiminde kurulacaktı; yüklem, rivayetin rivayeti çekimine girmiş bir eylem olmayacaktı.*

Aşağıdaki cümleyle ise, başkasından duyulan değil, üstünden uzun süre geçmiş, unutulmuş, zamanı tam olarak kestirilemeyen bir durum konusundaki çıkarsama bildirilmektedir:

***Biz** (o saatte) **İsdanbul’a geliğmişiyizdir** (< gel-ik i-miş i-miş-i-yizdir) (Ayvagediği / Mersin). Anlatılan, yakın zamana ait bir durum olsaydı, cümle “Biz o saatte İstanbul’a geliğizdir” biçiminde kurulacaktı. Belirsiz geçmiş zaman eklerinin üst üste gelmesi, konuşma zamanı ile eylemin bitiş zamanı arasındaki sürenin uzadığının işareti olmalıdır. Uzun bir süreç söz konusu olmasaydı, konuşmacı bu cümleyi “Biz (o saatte) İsdanbul’a **geliğmişiyizdir**.” biçiminde de kurabilirdi. Çekim eklerinin üst üste gelmiş olması, aynı zamanda {- (I)Ik} ekinin çekim eki işlevinin zayıflamış olduğunun göstergesi de olabilir.*

2.2.3. Koşul Kipi

Koşul kipi eki ile kullanımının örneği azdır:

Gidiğise, (git-ik i-se) *geri köyümüze varalım* (Kölemusalı→Tömük / Mersin). (Ağacında) *elmayı **goyuklarına*** (< koy-uk-lar i-se), *oluğdur* (Ayvagediği / Mersin).

Koşul kipi eki de her zaman koşul bildirmemektedir. Bu ekle, yapılmış olan işten pişmanlık, olan karşısındaki şaşkınlık; çaresizlik nedeniyle sonuca razı olma ve umursamazlık da ifade edilebilmektedir:

Onu Mersin'den getirim, *neye **getirsem*** (< getir-ik i-se-m). *Ayağcağ yok, çardān banyosuna goyyordum*, *Ayşe gelince dağılık nire **dağılisa*** (< dağıl-ık i-se). *Ora çıkar, ora da doluk; **doluğusa*** (< dol-uk ise) *zaten doluk* (Ayvagediği / Mersin).

3. Olumsuz Cümlelerde {-(y)Ik}

{-(y)Ik} eki olumsuz bir eylem gövdesine geldiği gibi, 'değil' koşacıyla da kullanılabilir. İki kullanım arasında hiçbir anlam farkı, anlam inceliği yoktur. Olumsuz yargı bildiren, aynı anlama gelen bir cümlede {-mA-} olumsuzluk eki de kullanılabilir, 'değil' sözcüğü de. Bu ek, her iki olumsuzlama biçimiyle de uyumludur.

3.1. Olumsuz Eylemlerle Kullanımı

*Bazlamaya heral duz **atmayım*** (< at-ma-yık-ım) (Ayvagediği / Mersin). Konuşmacı, bu cümleyi "*Bazlamaya heral duz **atık dēlim***" biçiminde de kurabilirdi.

*Sen **görmeyiksindir*** / *Sen görük **dēlsindir*** (Çukurkeşlik / Mersin).

*Daha etler ney duruyor, daha **ğatmayıksın*** (Ayvagediği / Mersin).

*Anamda heç hayır **ğalmayık**, yaşlanık. Ğarşıya kimse **çıkmayık**, ben alo alo diy bağıyorum. Ondan benim **haberim olmayık** "haberim olmamış, habersizim". Dünden Rasim dayıngile (sormak) **ağluma gelmeyik** "aklıma gelmemiş". Daha **gelmeyikdir**. Yaşiyor, tā **ölmeyik**, eyce yaşlanık. Ömür vadeye **güymeyik** de, Mersin'in ğurtuluşunu **görmeyik*** (Ayvagediği / Mersin).

*Boğun anam heç **uyumayık** didim, aklıma da ğeldi* (Değirmendere / Mersin).

*Bobadan, dededen bişiy **ğalmayık** mülk olarak* [(Keşevli Aşireti Kırtıllı Kabilesi) Burhan / Mersin].

*(Şeftali) daha eyce **yumşa-ma-yık*** [(Tahtacı Türkmenleri) Kızılkaya / Mersin].

*Hayvêdinde yaşanacak vakıt **gal-ma-yık** “yok”* (Böğrueğri / Tarsus).

*Biz satı “zaten” altı ğardaşız. Bicêz oğlan ğardaşımızı okutdu bubam; başğa heç birimizi **okutmayık*** (Hüsametli / Erdemli).

*Onu **görmeyiz**. Erken de **ğakamayiz** boğun* (Ayvagediği / Mersin). Bu cümlelerle de bilinç dışı, farkında olunmadan yaşanan durumlar anlatıldığı için yüklem {- (y)İK} ekiyle kurulmuştur.

*Biz de atda biniğiz ya, **yanaşmayiz** ileri* (Çukurkeşlik / Mersin). Bu cümlelerle de geçmişte yaşananlar, konuşma anına taşınmıştır.

*Bu sene zeytin olmaz didiydim; çünkü **bakmayiz** “çünkü bakmadık, zeytinler bakımsız”* (Keben / Silifke).

*Ali, eyi bāri saçını **kesmeyikler** “kesmemişler” diyor avrat* (Ayvagediği / Mersin).

*Heç nişan eşyası **virneyikler**, hep virdik diy sağda solda anallarımız* (Değirmendere / Mersin). Bu cümlede konuşmacı, hiç nişan eşyası vermemiş olmalarına tanık, o nedenle birinci cümlenin yüklemine {- (y)İK} ekini kullanmış; fakat sağda solda eşyaları vermiş oldukları söylentilerini başkalarından duyduğu için, ikinci cümlede duyduğunu aktarırken {- miş} yapısını kullanmıştır.

3.2. ‘değil’ Koşacıyla Kullanımı

{-(y)İK} ekinin ‘değil’ koşacıyla kullanımı, ekeylemin olumsuz çekiminden farksızdır. {- (y)İK} eki üzerine gelmesi gereken zaman ve kişi eki de ‘değil’ üzerine getirilir. ‘değil’ ile kullanıldığında {- (y)İK} ekinin konuşmanın yapıldığı andaki olumsuz bir durumu ifade ettiği daha iyi anlaşılacaktır.

*İnşallah suyu aşşāda **birakık dēlindir*** (< bırak-ık değil-in-dir) (Aslanköy / Mersin).

*Eyi **yazık dēlsin*** (< yaz-ık değil-sin). *Bunu eyce **bişirik dēlsin** yav. Ğarşidā ğonşular ğaç senedir orda oturuyor, taha **selamlaşık dēliz**.*

Yaylaya ğar ney **yağık dēl**. Ğıldan Fatma göçük olsaydı, o da **göçük dēl**. Ora da **ğapanık dēl** “kapalı değil, açık”. Ğırpıkları tükedim diy çalışdım, gine de **tükenik dēl**, bir süri var ihi. Hindi kızlarından biri de ona **çekik dēl**. Mersin’de geldi yıllere (zehir) atım, (fare) heç **yiyik dēl**. **Ğapadık dēller** orayı, nireniñ öñünü açacañ bilmem ki. O bizim dürzü odun **alık dēl** (Ayvagediği / Mersin).

Bunnar āşiret, malcı, şindi belki de **vazgeçik dēllerdir**; emme bak hindi bu didiğimiz āşiretiñ yüzde sekseni daha bırakık dēl işini (Hüsametli / Erdemli).

Et **kokuk dēl** ya, saña öyle geliyor. Ölçünlü dilde ‘kokuşuk’ sıfatı kullanılmasına rağmen, ‘kokuk’ sözcüğü bulunmamaktadır, buna karşın ‘kokmuş’ sıfatı yer almaktadır. Dolma da āşam eyce **bişik dēlidi** “çiğ idi”. Sabah aradım, **gelik dēleridi** “..., yoklardı” (Ayvagediği / Mersin).

Kimi cümlelerde olumsuzluğun, ne ne bağlacıyla sağlandığı da görülür:

Gelseler ki **ne ekmek yenik**, **ne bekmez ellenik** “Gelseler ki ekmek de yenmemiş, pekmez de ellenmemiş” (Çukurbağ / Mut).

Ne domatis göyüz ne bişiy “Domates filan koymamışız” (Ayvagediği / Mersin).

4. Sorulu Çekimlerde {-(y)Ik} Eki

{-(y)Ik} ekiyle sorulu çekimde, yukarıda diğer çekimlerde de sözünü ettiğimiz gibi, ölçünlü dilden I. ve II. kişi eklerinde farklılık görülür:

Bi yire **atırık miyüñ** (< at-ı ver-ik mi-y-in) neci ! “Bir yere atıvermiş miyim ne!” (İnsu / Mersin).

Ğuşları **ğoyvirik misüñ** (< ko-y-u ver-ik mi-sin) ne, sesleri geliyor (Ayvagediği / Mersin). Eylemlerin {-(y)Ik} ekiyle sorulu çekiminde adıl kaynaklı II. tekil kişi eki yanında, iyelik kaynaklı II. tekil kişi eki de kullanılabilir: Faruk, hurayı bi yire **çarp-dır-ık mi-ñ ne?** (Ayvagediği / Mersin).

Çökelek de mi ğodun Düriye, **ğatıksıyık** “acımış” mi neci? Sözaygil (atik su borusunu) **bağladık mi?** Ben sığırı suluya ğitdim Çiçcir’e “Oyañ **gelik mi?**” didi / **Gelik** didim, alteve **ğonuğ** didim. (Bayramda ezan okunurken) Hoca **gelik mi neci be?** (Ayvagediği / Mersin).

(A Kişisi)– *Hatice gidik mi?* (B Kişisi) -*Gidik zār ne bileyn.* / (A Kişisi) -*Anahtarı almayık mı?* (B Kişisi) - *Almayık* (Ayvagediği / Mersin).

Onu soruyor, ölüük mü “ölu mü” *sağ mı diy* (Doruklu / Mersin).

Şekeri atık mı? (Baharlı / Tarsus) -*Su çıkık mı?* / -*Çıkık da az çıkık* (Böğrüeğri / Tarsus).

Sırtım değişik mi o? “Üstünü değiştirmiş mi?” [(Keşevli Aşireti Dudaklı Kabilesi) İkikuyu Mevkii / Toroslar].

O çalışa gidik dēl mi? (İlemin / Erdemli).

Evlen-ik mi-y-miş, evlen-ik dēl miymiş? (< evlen-ik değil mi i-miş) “Evli miymiş, evli değil miymiş?” (Değirmendere / Mersin).

Dün bu zamannar gelik miydiñ? (< gel-ik mi i-diñ) (Ayvagediği / Mersin).

5. Ortaçlarda {- (y)İK} Eki

Ortaç ekleri hem zaman eki olarak kullanılmaya yatkın, hem de ölçünlü dildeki {- (y)IcI} ve {-III} ekleri, Orta Türkçedeki {-ğü /-gü} eki gibi, kalıcı ad kurmaya ve tamamen bir türetme eki olmaya da. Çok işlevli, çok yönlü eklerden birinin de {- (y)İK} olduğu söylenebilir.

5.1. {- (y)İK} Ekiyle Kurulan Ortacın Sıfat Olarak Kullanımı

{- (y)İK} ekiyle kurulan ortaçlar da, diğer ortaçlar gibi, hem tek başlarına hem de değişik öğelerle bir ortaç öbeği oluşturarak sıfat olarak kullanılabilmektedir:

Međerimise içi kokuk ğadıñ çoğumuş orda “Međerse içi kokuşmuş, dertli kadın çokmuş orada” (Bozon / Mersin).

Yıldırım çarpmış yeni asgerden gelik siyi. Ğatık siyleriñ (erik ekşisinin) *birini Nazife’ye virdim, birini Ayşen’e, ğatılacak var taha.O şarabını da gelip götürmüyor, o yapık siyleri.* (A kişisi) - *Çeñgelek yok mu?* / (B kişisi) - *Öte yanında dakık ney* (takılmış çengel filan) *vardır. Köydē ğabaklarda hōyle masıralayık* “masura gibi, masura büyüklüğünde” *ney* (kabak filan) *yok mu?* *Hatice’niñ ğayboluk gidik bir ğardaşı varımışımış, o gelmiş pazar günü* (Ayvagediği / Mersin).

Hindi hōyle hōyle düriük (sıfat) ilānam var “Şimdi şöyle şöyle düriülü/düriülmüş lahanam var” (Değirmendere / Mersin).

Kehiñ (tepenin) başında anamdan düşük yir var, orayı biziki (kocam) şeneltmeyyor napayın (Parmakkurdu / Mersin).

Basık (basılı) deriyi benden alır mesele... [(Keşevli Aşireti Kırtıllı Kabilesi) Burhan / Mersin↔Dümbelekbaşı / Toroslar].

Öñceden diñlenik ğanı virillerimiş orda (Karadiken / Tarsus).

Kesilik (kesik) şeyi getiriverdi (Yeniyörük / Aydınçık).

Çocūñ mezerini, gendi mezerimi ğazdırdımdı, ğazılık (sıfat) mezerin iñini bir parça taha ğazdılar, benim kesilen kefini sardılar, hece daşları ikisinikin yapılığıdı (yüklem), ğodular (Malaklar / Anamur).

O fazla durmaz, ğuruk (kurulu, salamura) zeytin (Kaşdıñlen / Anamur).

“*Sen içeri çorba götürdün mü dökük?*” (Ayvagediği / Mersin) örneğinde de niteleyen öge nitelenenden önce değil, cümlenin sonunda yer almıştır. Niteleyen öge: *dökük* “hazırlanmış”, nitelenen: çorba (mantı). Bu örnekteki *dökük* ortacı da edilgen bir anlam taşımaktadır, tıpkı ölçünlü dildeki geçişli eylemlerden {-Ik} ekiyle türemiş adlarda olduğu gibi.

Teğ varıdı ağ-dir-ık “Üzüm asması vardı, (çatıya doğru) ağdırılmış, uzatılmış”, (hırsız) *ondan çıkmış, çalmış* (Doğulu / Erdemli). Bu cümlede ‘ağdırık’ ortacının edilgen çatılı olması beklenirdi, edilgenlik eki kullanılmadan da bu ortaç edilgen bir anlam vermektedir. Demek ki edilgenlik eki kullanımdan kaldırılabilir.

Hem olumsuzluk eki, hem de ‘değil’ koşacıyla olumsuzlanan ortaçlar da sıfat olarak kullanılabilir:

Turşunun içine bulduklarını atallar; üzüm ğoruğu atallar, oluk dēl “olmamış, ham” üzüm, ne bileyn hepisini ğollar (Aslanlı / Erdemli).

Serik dēl çullarım var “serilmemiş, hiç kullanılmamış çullarım var” (Alibeyli / Tarsus).

Sürük dēl bi yir varıdı, güzel topraklı, orayı sürdürdük. Yaylada dikik dēl dokuma varıdı. Su gelmeyik “gelmedik” yir ğalmadı (Ayvagediği / Mersin).

Ğızı varıdı evlenmeyik “evli değil”, *oğlu varıdı evlenmeyik* (evli değil) [(Tahtacı Türkmenleri) Kuzucubelen / Mersin]. Bu cümlede de, bir üstteki örnek cümlede geçen “güzel topraklı” sıfatının kullanımı gibi, nitelenen, önce verilmiş, niteleyen ise bir yargılı anlatım gibi cümlenin sonuna getirilmiştir. Bu cümle ölçünlü dildeki “Evlenmemiş (bekâr) kıızı ve oğlu vardı.” cümlesinin karşılığıdır.

5.2. {- (y)Ik} Ekiyle Kurulan Ortacın Ad Olarak Kullanımı

5.2.1. Özne ve Nesne Göreviyle Kullanımı

Diğer ortaçlar gibi, {- (y)Ik} ekiyle kurulanlar da, yalın olarak ya da adın alabileceği her türlü eki alarak cümlenin kurucu öğelerinden herhangi biri olabilir:

(Muz fidanı için) *Yeni **dikilik*** “dikili, dikilmiş olan” *de var* (Dereköy / Bozyazı). Bu cümlede “*yeni dikilik*” ortaç öbeği nitelenen kullanılmadığı için sıfat değil, ad olarak kullanılmaktadır, cümlenin kurucu öğelerinden özne görevindedir.

*Yeni **dikiliği*** “dikilmiş olanı, dikili olanı” *sen gey* (Ayvagediği / Mersin). Bu örnek cümlede de “dikilik” ortaç “yeni” belirteç tümlecini alarak bir ortaç öbeği kurmuş, bu öbek de belirtme durum ekini alarak bir ad gibi belirtili nesne görevinde kullanılmıştır.

*Acı büber isdediydi Faruk, **çekik dël*** (Özne görevinde) *varıdı, onu getir didiydim bobana* (Ayvagediği / Mersin).

*Goşşulardan da **gaçıklar*** “kaçmış olanlar” (Özne görevinde) *varımış evde, gâvırlar dışarda vacır vacır vacıraşırımış, mezzekileri oğşamış oğşamış gitmişler* (Ayvagediği / Mersin).

5.2.2. Yüklem Olarak Kullanımı

Aşağıdaki örnek cümlelerin yüklemeleri, ölçünlü dildeki {-Ik} ile kurulan, kalıcı ad durumunda olan sözcükleri çağrıştırmaktadır. Aldıkları ek, geçişli eylemlere gelen yapım eki {-Ik} gibi {- (I)l-mİş} anlamı da vermektedir; bu durumda bu sözcükleri Anadolu ağızları için birer türemiş ad mı saymalıyız? Bu örnek cümlelerdeki yüklemeler bir durum bildirdikleri için, bu cümleleri ad cümleleri saydık. Bu cümlelerde özne, yüklem bildirdiği duruma konu olandır, eylemin yapıcısı değildir. İşte bu tür örneklerde yapım eki ile ortaç ekini ayırt etmek güçleşmektedir.

*Eviñ iki yanda hortumlar ney **serik*** “serili”. *Ayaklar **kösük*** “uzatılmış”, *ğulaklar **yasık*** “yasılmış” (Ayvagediği / Mersin).

*Burayı **serik** sanıyordum* “Burayı serili, serilmiş sanıyordum” (Böğrüeği / Tarsus). Bu örnekte iç cümlenin yüklemi {- (y)Ik} ekiyle kurulmuştur. Bu iç cümlede özne belirsizdir, III. kişi değildir. ‘Burayı serik’ iç cümlesi, “Burayı o sermiş” anlamına gelmemektedir. ‘Serik’ yüklemine “serili” anlamında kullanılmasına rağmen, belirtili nesne alması da ilginçtir.

*Limon ğarışığ **dikik*** (dikili) (Bozon / Mersin).

Hora çakık (çakılı) bir çivi, *hora çakık* “çakılı” bir çivi. Bu da iğre *sokuk* (sokulu) (Güneyli / Erdemli).

Bayrak dikik (dikili, dikilmiş), *tahıl döğük* (dövülmüş), *sandık yok* (Kavak / Silifke).

Bu örneklerde yüklem olan eylemlerin çoğunun, ölçünlü dilde {-III} eki ile kalıcı ad olarak madde başlarında yerlerini aldığı görülmektedir. Sanırım, bu örnek cümlelerin yüklemelerinde de yapım eki konumuna geçme noktasına gelmiş bir ortaç eki aranmalıdır. Bu örneklerde sanki bir eksiltmeye gidilmiş, edilgen çatı eki kullanılması gerekirken, kullanılmamış, iş kendi kendine olmuş gibi gösteriliyor. Bu ad cümlelerinin yüklemeleri, edilgen çatılı eylemlerle kurulmamasına karşın, durağan yapılı edilgen eylemlerden kurulu bir ad izlenimi uyandırmaktadır. Bu kullanım, adlaştırma eğiliminin bir belirtisi gibi görünmektedir. Mersin ağızlarında bu yüklemeler aynı anlamda edilgen de kurulabilirdi.

Aşağıdaki örnek cümlelerin yükleminden eylemin yapıcısı ve yapılaş anı silinmiş, geriye geçmişte yapılan eylemin getirdiği değişim kalmıştır. Böylece de cümle, konuşma anındaki durumu bildiren bir ad cümlesine dönüşmüştür. Kısacası, {-(y)Ik} ortaç eki, yapım eki konumuna geçmiştir:

Evi derik deşirik, dayanık döşenik “evi derli toplu, dayalı döşeli” (Değirmendere / Mersin). Eğer bu cümle eylem cümlesine dönüştürülmek istenirse, “Evinin derik deşirik, dayayık döşeyik” biçiminde kurulması gerekir.

Ölçünlü dilde *asık*, *kırık* ve *kesik* sözcükleri Türkçe Sözlük’te madde başında yerlerini almıştır. Aşağıda örnek gösterilen, yüklemi kalıcı adla kurulan cümlelerle, yukarıda örnekleri gösterilen bir grup cümlelerin yüklemelerinin cinsi ve işlevi arasında bir fark görülmemektedir.

Hindi Mevlana’da asık (asılı) (Boynuinceli / Silifke). *Ġanni göynēm de işde asık* (asılı) *dēyor* [(Tahtacı Türkmenleri) Çamalanı / Tarsus]).

Bu cümlelerin benzerlerine ölçünlü dilde de rastlanmaktadır; fakat Mersin ağızlarında bu eylemlerin ettirgen ve edilgen çatılı biçimleri üzerine de {-(y)Ik} çekim eki gelebildiği halde, yazı dilinde {-Ik} yapım

eki getirilmemektedir. Yani *asılık, kesilik, gırılık; asdırık, kesdirik, gırdırık* biçimleri yazı dilinde kullanılmamaktadır.

inik sözcüğünü “inmiş, indirilmiş” anlamıyla Türkçe Sözlük’te madde başında bulabilmekteyiz. Ancak bu ad da, ölçünlü dilde sık kullanılan bir sözcük değildir. “*Bisikletime pompa aldım. Ön lastiği inikti nicedir*” (İnam, 2000: 69) örneğinde de, geçişsiz eylemlere de gelebilen {-y}Ik} ortaç ekinin olduğu düşünülebilir. Bu da ortaç ekinden yapım ekine geçiş biçiminin örneği sayılabilir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Türkçede yan cümleyle ana cümle bir bağlayıcı ögeyle bağlanmayıp yan cümleciklerin sıfatlaştırılıp ya da belirteçleştirildiği gibi, ana cümlelerde de böyle bir adlaştırmaya gidildiği düşünülebilir.

Aşağıdaki iki örnekte de {- (y)Ik} eki, edilgen çatılı eyleme gelmiş, ölçünlü dildeki {-III} ekiyle aynı işlevde kullanılmıştır:

Aman bir portakal var dibinde, aman bir portakal var, serilik “serili” *höyle dibine* (Yampar / Mersin). Türkçe Sözlük’te **serili** “serilmiş, yayılmış” anlamında, sıfat olarak gösterilmektedir. Bu madde için verilen “*Başını, masanın üzerine serili bir plana eğdi.*” (R.H. Karay) cümlesinde de ‘serili’ sözcüğünün dolaylı tümleç olarak bir ortaç öbeği kurduğu görülmektedir. İşte yazı dilindeki ortaç öbeği kuran ‘serili’ ile, Mersin yöresinde yüklem olarak kullanılan ‘serilik’ yapıları akraba görünmektedir. Demek ki, Türkiye Türkçesinde {- (y)Ik} ekini alan sözcüklerden kimisi kalıcı ad olmuş, kimileri geçici ad olarak kullanılmıştır. Geçici adlardan da Eski Uygur Türkçesinde olduğu gibi, çekimli eyleme geçilmiş olmalı. {- (y)Ik} ekinin Eski Uygur Türkçesinde görülen çekimli eylemlerde kullanımı, günümüzde Yörük ağızlarında yaygınlaştırılmıştır.

Belki de ölçünlü dildeki {-III} ortaç eki, (<-I-I-Ik) biçiminden gelmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde {-I-I-mİş} karşılığı kullanılan {-IIU} ekinin son sesinin yuvarlak olması, ekin eski yuvarlak ünlüsünün korunduğunu göstermekle birlikte, /-k/ ünsüzünün tonlulaşıp, /-g/ üzerinden düşmüş olabileceğini de düşündürmektedir: *Sünüğe sarılı etsiz deriyem / Semizlükten halâvetten beriyem* (Güvahi. XVI. 55) (TS VII, 122). {-IIU} ekinin Eski Türkçedeki {- (I)gII} ekinin devamı olduğu düşünülebilir. Biçim açısından bu iki ek arasında bağlantıyı kurmak kolay; ama anlamca birbiriyle örtüşmüyor. Eğer {-III} eki, {- (I)gII} ekinden gelmiş olsaydı, ‘sarılı’ sözcüğünün “sarılmış” değil, “saran” anlamına

gelmesi gerekirdi. Saadet Çağatay da, dolaylı yollardan yapısına değindiği, Eski Anadolu Türkçesinde geçen *yazılı* sözcüğündeki *-u* ekini eski *-ig*, *-ug* eklerinin devamı sayar: *Yusufa kıldugumuz geçmiş yavuz fiilimiz kamu bunda yazılı* (Çağatay, 1978b: 243). Çağatay'ın eski ek dediği *-ig*, *-ug* eki, bugün Yörük ağzında kullanılan *-(y)Ik* eki olmalıdır. Yörük ağzında *{-IIIk}* biçimbiriminde korunan son ses */-k/*, yazı dilinde Eski Anadolu Türkçesinden itibaren düşmüş olabilir. Türkçe Sözlük'te *sarılı* (II) "sarılmış olan" (1992: 1261) madde başında geçmektedir; ancak verilen örneğe baktığımızda "sarılı" sözcüğünün bir öge alarak bir ortaç öbeği kurduğu görülmektedir: "...*bavullarını, paketlerini, yiyecek sepetini, kâğıda sarılı terliklerini etrafındaki filelere dizmiş...*". Bu söz öbeğinin 'kâğıda sarılı olan' ortaç öbeğinden 'olan' ortacının düşmesiyle oluşan bir ad öbeği, bir eksilteli anlatım örneği olabileceği düşünülse de, 'olan' ortacı kullanılmadan da burada zaten bir ortaç olduğu söylenebilir. Mersin ağızlarında '*kâğıda sarılı*' yerine, '*kâğıda sarık ya da kâğıda sarılık*' beklenir.

Kimi isnat grubunun (iyelik öbeğinin) ve ad durum ekleriyle kurulan ad öbeklerinin yapısında da *-(y)Ik* ekiyle kurulmuş bir ortaç aranabilir: *suYu kesik değirmene dönmek* "gürültü patırtı kesilmek, sessizlik olmak" (*Bor -Ng.)(DS X). *Sırtı dönük orta yaşlı adam doğruldu* (Y. Atılğan). *Artık kendime dönük şeyler yazmıyorum* (A. Ağaoğlu) (Büyük Türkçe Sözlük). Bu örneklerdeki söz öbeklerinde geçen "kesik, dönük" sözcükleri bu öbeklerin yüklemi konumundadırlar. Günümüz Türkiye Türkçesinde bu sözcükler kalıcı ad durumuna geçmişler, aldıkları ek de eylemlerden adlar türeten ekler arasına karışmıştır.

Aşağıdaki örnek cümlelerin yüklemeleri, işlev açısından ölçünlü dilde kalıcı ad olarak kullanılan '*tükenik*' ve '*bitik*' adlarından hiç de farklı değildir:

İşleri işlenik, gâşşıkları gümüşlenik (Ayvagediği / Mersin).

Benim yaş yavrım yüzü geçik [(Tahtacı Türkmenleri) Kuzucubelen / Mersin].

Mersin`de Ğadioğlu`nun ğardaşları hep oku-yuk (Gülner) "...okumuş". Bu örnek cümlede bildirilmek istenen, okumanın zamanı değildir, okumuş (tahsilli) olma durumudur. Bu örnekteki 'okuyuk', ölçünlü dildeki 'okumuş' ortacıyla örtüşmektedir. 'Oku-' eylemi geçişli bir eylem

olmasına karşın, ‘okuyuk’ ortacında edilgenlik kavramı yoktur, okuma işi insanı ilgilendirdiği, dolayısıyla özne insan olduğu için de, türemiş bir adla karıştırılmamaktadır. Bu arada sözcüklerin yan anlamlar kazanabileceklerini, anlam değiştirebileceklerini de göz ardı etmemek gerekir. Bir sözcük ortaç olmaktan çıkıp kalıcı ad durumuna geçtiğinde, herhangi bir anlam olayına uğrayabilir, dolayısıyla ortaçken taşıdığı anlamdan uzaklaşabilir.

5.2.3. {- (y)İk}lı Ortacın ‘gibi’ İlgeciyle Kullanımı

Eski Türkçe metinlerde de görüldüğü gibi (Örneği için bkz. Giriş bölümü), {- (y)İk} ekiyle kurulan bir ortaç, ‘gibi’ ilgeciyle bir söz öbeği oluşturabilmekte ve bu öbek de cümlenin genellikle belirteç tümleci görevinde kullanılmaktadır:

Birim birim deftere yazık gibi söylüyordu (Çiftlikköyü / Mersin). *Sanki içine yeni göyuk gibi olur, öyle köpüklü möpüklü olmaz* [(Tahtacı Türkmenleri) Kaşdışlen / Anamur]. Mersin ağızlarında, ‘yazık’ ve ‘goyuk’ ortaçları edilgen çatılı da kullanılabilir.

(Fransızlar) çekilip gitmişler, köy su **kesilik gibi**, ıpısız olalmış, herkeş evine gelmiye başlamış (Ayvagediği / Mersin). Türkçe Sözlük’te “kesik” sıfatı var; fakat “kesilik” yok; Mersin ağızlarında kullanılan ‘kesilik’ de, ölçünlü dildeki ‘kesik’ de “kesilmiş” sözcüğüyle karşılanmaktadır. Bu iki sözcük arasında hiçbir anlam farkı sezilmemektedir.

(Dikiş yirleri) *Yeni ameliyet oluk gibi batıyor* (Ayvagediği / Mersin).

El değişik dël gibi yapıyor (Değirmendere / Silifke).

5.2.4. ‘ol-’ Yardımcı Eylemiyle Kullanımı

{-(y)İk} ekiyle kurulan bir ortaç, ‘ol-’ yardımcı eylemiyle de kullanılabilir. Böylece {- (y)İk} ekiyle bildirilen kesinlik ‘ol-’ yardımcı eylemiyle de desteklenmekte; fakat eylemin zamanı ve görünüşü, ‘ol-’ yardımcı eyleminin aldığı eke göre değişmektedir, zamanı ve görünüşü belirleyen sadece {- (y)İk} ortaç eki değildir:

Künde bu zamannar gelik olur “Her gün bu zamanlar gelmiş olur, evde olur, evdedir” (Böğrüeği / Tarsus). Bu cümleyle sürekli aynı şekilde olan durum anlatılmaktadır.

Ocāñ içinde odun dayanık olur (dayalı olur), *yanında da bir güğüm gönük olurdu* “konulmuş olurdu”. (Hastaların şifa umdukları, çarşamba

günleri ziyaret edilen taşın çevresi) *sabah gelseler baksalar ki, **süpürük olurumuş, temizlenik olurumuş**. Anamınan Sitdi ablam yunakdan gelillerimiş, halamınan nenem Sitdi ablamın inne oyali yağlıklarını örtünüük olullarımış* (Ayvagediği / Mersin).

*Hürtmē (kıkırdağı) **alunık olunca**, kemik kemie sürtüyor, (diz) ağrıyor tābi. **Dellenik olunca** (delirmiş olunca) ağzına geleni söylemiş. Ğapı **ğapanık olunca** telefonun sesi duyulmuyor; namazı boşlayvirik başa bağırıyor, telefonun sesini neden duymuyor diy. Bu da eyi **yapık olmadı**ndan buruya geliyor su* (Ayvagediği / Mersin).

*Namazını **gılık olacağ**, ekmēni **yişik olacağ** “Namazını kılmış olmalısın, yemeğini yemiş olmalısın” (Parmakkurdu / Mersin). Bu cümlelerin yüklemine oluşturan birleşik yapıyla da konuşmacıya göre olması gereken dile getirilmektedir.*

*Zaten sen o zaman (ameliyat sırasında) **ölük oluyor**, ğalp çalışmassa, zaten ölüksün* (Karadiken / Tarsus).

{-(y)Ik} eki, asıl eyleme geldiği gibi, adlarla kullanılan ‘ol-’ yardımcı eylemine de gelir, bir durumun kesinliğini bildirir. Bu durum geçmişte yer alan bir durum değildir, konuşma anını da kapsayan bir durumdur:

*Doğdur **emekli oluk** “Doktor emekli olmuş durumda” (Dayıcik / Gülnar). O da **emekli oluk** “O da emekli” (Aslanköy / Mersin). Her iki cümleyle de konuşma anında emekli olmuş olma durumu bildiriliyor*

*Geri beri hep **kefen oluk** “Öteden beri her yer kevenli” [(Keşevli Aşireti Kırtıllı Kabilesi) Burhan / Mersin↔Dümbelekbaşı / Toroslar].*

*Hayvēdī de **belediyelik oluk** heral. Beli iki bük **oluk** (Tepetaşınar / Tarsus).*

*Şalvarı da çok **güzel oluk** canım* (Ayvagediği / Mersin).

*Gariya **tav oluk** “kariya tutkun, kariya âşık” (Seyranlık / Silifke).*

*Köylüler çok **memnun oluklar** (Aşağı Köşelerli / Mut).*

*Hindi de **üç oluklar** “şimdi de üç (kişi) oldular, üç kişiler” (İlemin / Erdemli).*

Aşağıdaki iki örnekte {-(y)Ik} ekiyle kurulmuş bir ortaçtan sonra gelen {-(y)Ik} ekiyle çekimlenmiş ‘ol-’ yardımcı eylemi, ölçünlü dildeki ‘yaz-’ yardımcı eylemi gibi yaklaşıklık bildirmektedir:

*İncir **geçik oluk** “geçmek üzere” hoy [(Keşevli Aşireti Dudaklı Kabilesi) İkikuyu Mevkii / Toroslar].*

Çokuşmuşlar, zāti (ekmeğin yapımı) bitik oluk “bitmek üzere” (Ayvagediği / Mersin).

Aynı kullanım Osmaniye İli Ağzında da bulunmaktadır (Tanç, 2006: 126).

“*Suyunayā’ni alacağ oluklar* (< al-acak ol-uk-lar) (Ayvagediği / Mersin)” cümlesinde de, sözü edilen kişinin konuşma anından önceki bir niyeti anlatılmaktadır, cümle “Suyunayağı’ni almaya niyetlenmişlerdi, satın almak istemişlerdi” anlamındadır. Gerçekleşmemiş, bir niyet olarak kalmış istek belirtilirken {-AcAk} ortaç eki ve ‘ol-’ yardımcı eyleminden yararlanılmıştır.

Geniş zamanlı ortaçlarla birlikte {- (y)Ik} ekiyle çekimlenmiş ‘ol-’ yardımcı eylemi, oluş ya da durumun bir zamanlar, geçmişte olumlu ya da olumsuz başladığını, içinde bulunulan anda da sürüyor olduğunu bildirir. Süren durum, geçmişte olmamasına karşın, içinde bulunulan zamanda olan ya da geçmişte olmasına karşın, şimdi olmayandır. Kısacası, konuşma zamanında süren, geçmiş zamana göre zıt bir değişimdir. Aşağıdaki örnek cümlelerimizin yüklemelerinin taşıdığı süreklilik görünüşü geniş zamanlı ortaçlarla sağlanmaktadır. Bu örnek cümlelerimizin yüklemeleri kip açısından kesinlik yüklemeleridir. Bu kesinliği sağlayan sadece {- (y)Ik} eki değildir, kesinliği bildirmede ‘ol-’ yardımcı eyleminin etkisi vardır.

Ceviz de ilacınan olur oluk (Ayvagediği / Mersin). Bu cümle, eskiden ceviz ilaçsız oluyordu, son yıllarda “ceviz de ilaçla yetişir oldu, artık ilaçla yetişiyor” anlamındadır.

İplik ala buruya gelir oluk “İplik almaya artık buraya geliyor”. *Bir çay bardāna namısını satar oluk* millet (Ayvagediği / Mersin).

Hindiler oldu bu üzümle bağlar, hindi herkiş gaynadır oluk, o zamannar bekmez nırde “Şimdilerde oldu bu üzümle, bağlar; şimdi herkes pekmez kaynatır oldu, o zamanlar pekmez nerede” (Güneyli / Erdemli).

Çocuklar bobaya akıl virir oluk “...veriyor” (Karadiken / Tarsus).

...ğakdım yārabbi, didim, dışardan bir ateş yakan oluk, duman içeri girmiş (Çopurlu / Mersin).

Aşağıdaki iki örnekte {-mAz ol-} yapısıyla durumun başlangıç evresine işaret edilmekle birlikte, içinde bulunan anda da sürdüğü bildirimini desteklenmektedir:

*Höyle sızidan heç **gakamaz, oluğun** hindi* (Ayvagediği / Mersin). Bu cümlede de bildirilmek istenen geçmişte olmuş bitmiş bir eylem değil, ağırları nedeniyle devinimleri kısıtlanan, kimi melekelerini yitirmiş olan bir kimsenin durumudur. Durumunu bildiren kişi bu cümleyi “Höyle sızidan heç **gakamaz olmuşuyun** hindi.” biçiminde kuramaz. Bu cümleyi ya “Höyle sızidan heç **gakamıyorun/m** hindi” ya da “Höyle sızidan **gakamaz oldum** hindi” biçiminde kullanabilir belki; ama yine de kimi incelikler var arada. Yaşanan, bir anlık ya da bir başlangıç değil, daha önce başlamış, içinde bulunulan anda süren bir durumdur.

*Napardık **bilmez, oluğun**. Onu goymaz olunca unutduk* (İnsu / Mersin). Bu cümlede de unutkanlık bildirilmek isteniyor. Bu cümlelerin yerine “Napardık **bilmez olmuşum**” denemez. Eğer cümleye süreklilik ifadesi verilirse, “Napardık, **bilmez oldum**.” biçiminde anlatılabilir. Bu cümleyi ölçünlü dile “Ne yapardık, bilmiyorum” biçiminde aktarabiliriz; fakat bu kez de cümlelerin anlamından eskiden bilip de sonradan bilmez olduğu inceliği kaybolmaktadır.

Hindi (ağaçlar, meyve) **virmez, oluklar** “vermiyorlar”. *Bi_dene buldum, sonjura bakdım, görünmez, oluklar* “görünmüyorlar”. *Ġocası yirinden ğıprıyamaz, oluk*, *bitene oğlu varıdı dellenic* (Ayvagediği / Mersin).

Görmez, oluk a gözlerim / **Yörümez, oluk** dizlerim (Aslanköy / Mersin).

Virmēyor, virmez, oluk harnıplar (Tepeköy / Tarsus).

Ötelere heç çalısmaz, oluklar hindi (Kisecik / Çamlıyayla).

Ġar durmaz, oluk hindi “Kar durmuyor şimdi” (İlemin / Erdemli). *Yā, ğalmaz, oluk*, *hasdalandı da, oğlu götürür*. (Güneyli / Erdemli).

Feri deriz ferı, evelki ğibi olmaz, oluk “Akrep eskisi gibi olmuyor artık” (Sarıaydın / Silifke).

Bu örnek cümlelerde anlatılanlar konuşmacının bilgisi ya da bilinci dahilinde gerçekleşen durumlardır. O nedenle konuşmacı, ‘ol-’ yardımcı eylemiyle {-(y)Ik} ekini kullanmıştır, eğer sürmekte olan durumu duymuş olsaydı, {-mİş}ekini kullanacaktı.

5.3. {- (y)İk}li Ortacın ya da Ortaç Öbeğinin Belirteç Olarak Kullanımı

Bazen de bu ekle kurulan ortaç ya da ortaç öbeği bir yüklemden önce gelir, belirteç tümleci olarak kullanılır:

Hürü geliniñ yatā bir sene idik durdu “Hürü gelinin yatağı hazırlanmış olarak, yapılmış olarak, hazır durdu” (Parmakkurdu / Mersin).

Yatām içerde serik durur “Yatağım içerde serili durur, serilmiş olarak duruyor” (Karaçobanlı → Demirişik / Mersin).

Halı mutfakta covsuruluk (gelişigüzel yığılı) *duruyor*. *Ayşe ğız, o* (çamaşır) *serik deyil* (serilmemiş olarak) *duruyor*, *yıkadım da*. (Yufka ekmek) *Danzıyık* (sert) *bişer hindi, altına odun at! O da ağşam dayanık* (yorulmuş, yorgun) geliyor eve. *Hindi höyle diñelik duruyorum* “Şimdi şöyle ayakta duruyorum” (Ayvagediği / Mersin).

Geliniñ yüzü örtük gelir, al var (Korucular→Kepirli / Mersin).

İpli çözülük alıruz “İpliği çözülmüş olarak alıruz” (Çadırılı / Silifke).

(Dokuma tezgâhı) *biñgeşik açar ağzını* “Dokuma tezgâhının tarağından geçen çözünün iplikleri üst üste binmiş olarak açılır (Çadırılı / Silifke). Bu cümleyle çözün ipliklerinin, aradan argaç geçecek şekilde, düzgün açılmadığı anlatılıyor.

6. ‘Git-’ ve ‘gel-’ Yardımcı Eylemleriyle Kullanımı

Mersin ağızlarında {- (y)İk} ekini almış olan asıl eylem, aynı çekimle ‘git-’ ve ‘gel-’ yardımcı eylemleriyle birlikte yüklem olarak kullanılmaktadır. Bu kullanımlarda Batı Anadolu ağızlarında geçen, şimdiki zamanı karşılayan ‘-ik gelir’ yapısındaki -ip>-ik değişiminden söz etmek mümkün görünmüyor. Yazı dilinde {-mİş} (al-mış gel-miş) ya da {-İr} (al-ır gel-ir) eklerinin yüklem görevini üstlenen, art arda gelen iki ayrı eylemde de kullanıldığı gibi, {- (y)İk} eki hem asıl eyleme, hem de bu eylemi destekleyen ‘git-’ ve ‘gel-’ eylemlerine gelebilmektedir. Çekim eki {- (y)İk}, ‘git-’ eylemiyle birlikte, eylemin kesin bitmişliğini bildirmektedir. Bazen ‘git-’ yardımcı eylemiyle bir süreç içindeki değişim, geriye dönüşü olmayan kesin sonuç ifade edilmektedir. Biten eylemin sonucu ortadadır, konuşma anında görülmektedir ya da konuşmacı bunun farkındadır:

Unuduk gidiğın çocuklūmu “Çocukluğumu unutmuş gitmişim”. *Bildiğimi de unuduk gidiğiz* (İlemin / Erdemli).

Cenāb-ı Allah azdıklarına ğóre ırahmet de virmeýoru dağlar ğuruyuk gidik “kurudu gitti” (Veyselli→Aslanlı / Erdemli).

Yıkıldı, yemir oluk gidik “yıkıldı gitti, yıkık” (Persenti Mah. Kapızlı / Silifke).

Köyde ele ğóre durmazlar, ora yerleşikler gidikler “yerleştiler gittiler” (Değirmendere / Mersin).

Hürtmeklenik gidik “filizlendi gitti” (Keşlitürkmenli / Silifke).

‘Git’- eylemiyle aynı işlevle ‘at-’ eyleminin kullanımına da rastlanmıştır: *Goşsuluk ölük atık* (Ayvagediği / Mersin).

Bazen de asıl eylemle (önceki eylemle), bu eylemden hemen sonra gerçekleşen ‘git-’ eylemi yan yana kullanılmaktadır. Yukarıdaki kullanımlarından farklı olarak aşağıdaki örnek cümlelerde, ilk eylemden sonra bulunulan yerden gerçekten bir uzaklaşma bildirimi de söz konusudur. Burada ‘git-’ eylemi bir yardımcı eylem gibi değil de, ikilemenin ikinci ögesi gibi kullanılmıştır. Art arda gelen, aynı çekime girmiş iki farklı eylem bir yüklem kurmaktadır:

Ben aşşāda kaç yarıyordum, kaçın içinden buçā alık gidik “almış gitmiş, götürmüş”. *Öteki hortumu da toplayık gidikler* “toplamaş gitmişler, götürmüşler”. *Onnar da göçük gidik. Otuz-ğırķ sene oluğudu, ğayboluk gidiğidi. Kelleli`niņ oğlu ğayboluk gidiğidi ya* (Ayvagediği / Mersin).

Benim bacı çocū götürük gidik “götürmüş gitmiş” herāl (Aslanköy / Mersin). *Asgerden, Ğonyalı, hunnariņ köyünden bir ğız alık gelidi, hindi ğaçık gidik* (Değirmendere / Mersin).

Herkiş dağlık gidik (Çiriştepe / Tarsus).

Hindi o gelin oluk gidik “gelin oldu gitti”, *oğlu var ğızı var evlenik çıkık* (Yenibahçe / Silifke).

Aşağıdaki örneklerde asıl eylem ‘git-’, ‘var-’ eylemiyle ikileme kurmuş; böylece anlatım bir derece daha güçlendirilmiştir. Eğer {-(y)Ik} eki, {-Ip} ekinden gelmiş olsaydı, aşağıdaki cümlelerin ikilemeden kurulan yüklemelerinde ilk sözcüklere {-Ik} eki yerine {-Ip} ulaç eki getirilmesi gerekirdi. Çünkü ikinci sözcüğün ilk sesi /g-/ değil, /v-/ dir, önceki ünsüzün sonraki ünsüze benzeşmesi mümkün değildir:

Evlenik, gidik varık “evlendi, gitti vardı” (Tabureli / Erdemli → Kızılgeçit / Silifke), *Üç denecik çocū var, ikisi okuya gidik varık*,

yannarında biri var “Üç çocuğu var, ikisi okumaya (okumak için) gitti” (Aslanköy / Mersin).

Aşağıdaki tek örnekte Batı Anadolu Ağızlarında görülen şimdiki zamanı karşılayan {-ik gelir} yapısında olduğu gibi -ip>-ik değişimi düşünülebilir:

Mersin'e gidik geri geleceņ mi buruya? “Mersin’e gidip buraya geri gelecek misin?” (Dağlı / Erdemli)

Aşağıdaki örnek cümlelerde de asıl bildirilmek istenen, kesin sonuç I. çekimli eylemle verilmektedir; ancak konuşmacının kendisi ya da sözünü ettiği kişi, işi yaptıktan sonra konuşmanın geçtiği yere gelmişse, önceki çekimli eylemle sonraki çekimli eylem bir arada kullanılmaktadır. Örnek cümlelerde asıl bildirilmek istenen, gelme işi değildir. Konuşmacı ‘gelik’ çekimli eylemini kullanmadan da aynı yargıyı bildirebilirdi. Burada da anlatım güçlendirilmek için ikilemeye başvurulmuştur:

Naneyi kenarında, biçdīm yirde göyuk gelin “Naneyi kenarında, biçtiğim yerde koymuşum” (Ayvagediği / Mersin).

Bura göçük geliğiz “göçtük geldik”, *bir de çardak dutüz* (Değirmendere / Mersin). *Bizi göçük gelik* “göçtü geldi” *sanyor* (Ayvagediği / Mersin).

Bu da ğarıyı ğaçırık gelik “kaçırdı geldi” [(Sünni Mahallesi) Kayabaşı / Mut].

Bisēl boğazağrī toplayık gelik “Bir yığın hazır yiyci toplamış gelmiş” (Ayvagediği / Mersin).

Ĥatip Omar’ınan onnar göçük gelīdi “...göçtü geldi” (Değirmendere / Mersin).

Bobam ıcık zeytin toplayık gelīdi “Babam azıcık zeytin toplamış gelmişti” (Parmakkurdu / Mersin).

Tā hemi oğarıdan yayla taraFındanıdı o analık, biri ordan buluk geliğīdi “...bulmuş gelmişti”. *Anam ahık geliğīdi* “Annem almış gelmişti” (Veyselli→Aslanlı / Erdemli).

Aşağıdaki cümlelerde ise, önce gerçekleşen ‘git-’ ve ‘var-’ eylemleriyle sonra gerçekleşen ‘gel-’ eylemi aynı çekimle bir arada verilmiştir:

Hacıya ney gidik gelik “gitti geldi” (Kisecik / Çamlıyayla).

Oruya varık gelikler işde “vardılar geldiler” (Uşakpınarı / Silifke).

7. {-(y)Ik}li Eylemlerde Zaman, Görünüş ve Kip Ulamları

Bilindiği gibi, yazılı metinlerde bir cümlelin hangi amaçla kurulduğunun anlaşılabilmesi için o cümlelin içinde bulunduğru daha geniş bağlamalar aranır. Konuşma cümlelerinin işlevleri ise, ancak konuşulan ortamda bulunmak, konuşmaya tanık olmakla, konuşmanın konusunu bilmek ve konuşma ortamını tanımakla çıkarılabilir. Biz de daha çok karşılıklı konuşma sırasında kullanılan {-(y)Ik} ekinin işlevlerini betimleyebilmek için, metin veremesek de, cümlelin hangi ortamda, hangi durumda, hangi zamanda, hangi amaçla kurulduğunu açıklama yoluna gittik. Zaman zaman cümlede {-(y)Ik} ekine görünüş açısından eşlik eden birimlere, kiplik açıdan bu eki destekleyen kiplik belirteçleri ile diğer kiplik biçimlerine de dikkatleri çekmeye çalıştık. Yukarıda sıraladığımız örnek cümlelerin hemen yanında bu ekin kullanıldığı durumları belirtirken, zaman zaman konuşmacının öznel tutumu üzerinde de durduk. Bazen de verdiğimiz örnek cümlelin ölçünlü dildeki karşılığını vermeyi denedik. Açık söylemek gerekirse, kimi zaman {-(y)Ik}ın yerine {-mİş}ı koyduk almadı, {-DI}yı koyduk dolmadı, {-(I)yor}u koyduk uymadı. Bu ekin, diğer işlevleri yanında daha çok bir eylem çekim eki olduğunu söyledik de, zamanına gelince, görünüş/kip/zaman üçlüsüne, N. Engin Uzun’un deyişle “şeytan üçgenine” (1998: 105) takılıp kaldık.

{-(y)Ik} eki, ölçünlü dilde daha çok {-mİş} ekiyle karşılandığına göre, doğal olarak dilbilgisinde bildirme kiplerinin arasında yer almalıdır. Ancak bu ekle sadece bir eylemin geçmişte olup bittiği bildirilmemektedir. Konuşmacı her zaman nesnel olamamaktadır, kurduğu cümlelin üzerine kendi görüşünü, yorumunu, inancını, kuşkusunu da yükleyebilmektedir. Anlattıkları arasında tanık oldukları, yaşadıkları da var, duydukları da. Konuşmacı, tanık olduklarını ya da duyduklarını aktardığı cümlelerde, olabirirlik oranını, tahminlerini, kuşkularını, kısacası kendi bakış açısını da yansıtmaktadır. Türkçe eklemeli bir dil olması nedeniyle, çekimli bir eylem üzerinde cümleyi kuran kişinin o andaki duyuş ve düşünüşlerinin yansımalarını da buluruz. Yukarıdaki bölümlerde yeri geldikçe {-(y)Ik} ekiyle çekimlenmiş eyleme hizmet eden kiplik birimlerin, çekimli eylemin kiplik görevlerini ne derecede etkilediğini betimlemeye çalışmıştık.

Her bildirilen eylemin, işin, oluşun elbette bir zamanı vardır, yüklemi {- (y)Ik} ekiyle kurulan cümlelerde de geçmişe gönderme söz konusudur. Görünüş açısından geçmiş zaman eklerinden beklenen de geçmişte bitmişlik, sonlanmışlıktır. Ancak, {- (y)Ik} ekiyle kurulan yüklemi görünüş açısından değerlendirmek oldukça güç. Bu çekim ekini alan eylem geçmişte olup bitmiştir; fakat olay kapanmamıştır. Olayın etkisi konuşma anında da sürmekte, izleri içinde bulunulan zamanda da görülmektedir. Durum böyle olunca, zaman geri planda kalmakta, şu andaki sonuç öne çıkmaktadır. Eylemler, devinimler bitmiştir; fakat zaman sürmekte, bu süreç içinde geçmişte olan bir eylemin sonucunda ortaya çıkan olgu, durum var ortada ya da biten eylemin gerektirdiği başka durağan eylemler, olaylar, olgular, oluşlar, durumlar. Yukarıda {- (y)Ik} ekinin değişik kullanımlarını verirken yardımcı eylemlerle kullanıldığında ya da ikilemelerde yer aldığı görünüşün biraz daha belirginleştiğini belirtmeye çalışmıştık. Bazen başlangıç ve sürme, bazen bitiş ve bitmeye yaklaşma ifade ettiğini görmüştük.

7.1. Konuşma Zamanındaki Durumun Anlatımı

Her ne kadar {- (y)Ik} eki için geçmiş zaman terimi uygun görülse de, görünüş açısından bakıldığında, bu ekin konuşma anında da süren, başlayan ya da sonlanan durumu bildirme ya da sorup öğrenme göreviyle de kullanıldığı görülmektedir. {- (y)Ik} ekiyle çekimlenmiş bir eylem, geçmiş zamanda olan ya da başlayan bir olayın konuşma anındaki sonucunu bildirmektedir. Burada eylemden, devinimden sonra oluşan olay, olgu, durum söz konusudur; çoğu kez bu ekle bildirilen, geçmiş bağlantılı şimdiki zamandaki durumdur.

İşde hura göyüksun. Ayıkık dël “baygın”. *Ğız kak ğıpğırmızı oluksun, yüzünü yu* (Ayvagediği / Mersin).

Nahl oluksun ğalan? “Nasılsın?” Bu cümleyle içinde bulunulan andaki durum öğrenilmek isteniyor.

– *Çay näl oluk ya?* / *-Eliñe sağlık eyi* (Sarıydın / Silifke). *Bişik o* (yemek), *bişik bē!* [(Keşevli Aşireti Dudaklı Kabilesi) Arpaçsakarlar / Mersin↔İkikuyu / Toroslar]. Bu cümle ile de sonlanmışlık bildirilmektedir.

İş yapacak halı yok, hōyle ğuruyuk “çok zayıf” (Tozkovan / Gülnar). Bu cümlede de, {- (y)Ik} ekiyle bir sürecin sonunda oluşan durum

belirtilmektedir. Zayıflama (kuruma) işi daha önce başlamış, zayıf olma durumu (kurumuşluk) sürmektedir.

Nefret iddiğim canım “Nefret etmiş durumdayım” (Ayvagediği / Mersin).

Köylü, yiyecē buğdayı yiyemez hāle gelik “köylü ana besin kaynağı buğdayı yiyemez durumda, yiyememekte” (Ayvagediği / Mersin). Bu örnekte, içinde bulunulan andaki durumun bildirilmesinde {-mAz} ortaç ekinin de etkisi vardır (Ayrıca bkz. 5.2.4. Bölüm).

Uykusu gelik çocūñ (Kuzucubelen / Mersin). Bu cümlede ‘gelik’ çekimli eylemi, uyuma eyleminin başlangıç evresini bildirmektedir. Henüz uyuma evresine, durağan eyleme geçilmediğini göstermektedir.

Eğer {-(y)Ik} eki sadece geçmiş zamanı bildirseydi, kurduğu yüklem, belirli ve belirsiz geçmiş zamanlı eylemlerle uyumlu olmayan, süreç bildiren bir belirteci alamazdı. Halbuki aşağıdaki örnek cümlelerde eylemin başlangıç noktasından konuşma anına kadar uzanan süreyi ifade eden birer belirteç tümleci bulunmaktadır:

İki gündür (peyniri) basdırış. *evelki ğün geldi* *ydı* “İki gün önce peyniri bastırmıştık, hâlâ bastırılmış tutuyoruz” (Değirmendere / Mersin). *Yirmi beş senedir (hayvancılığı) boşlayış.* “Yirmi beş sene önce hayvancılığı bıraktık, o zamandan bu yana hayvancılık yapmıyoruz” (Uzunkaş / Mersin). Bu cümleleri ölçünlü dile ‘İki gündür bastırđık / İki gündür bastırmışız’, ‘Yirmi beş senedir boşladık / Yirmi beş senedir boşlamışız’ biçiminde aktaramayız. *Geçen seneden beri barışıklar* “Bir yıldır konuşuyorlar” (Akarca / Mersin).

Bu bölümdeki yüklemeleri kip açısından değerlendirecek olursak, olasılık ya da tahmin belirteçlerinden birini almadığı için kesinlik yüklemeleridir diyebiliriz.

7.2. Geçmişte Yaşananların, Görülenlerin Anlatımı

Konuşma anından önceki durumların, yaşananların, görülenlerin şimdiki zamanda anlatımı sırasında da, yüklem {-(y)Ik} ekiyle kurulabilmektedir. Eğer konuşulan ortam, konuşma konusu bilinmese, cümlede herhangi bir zaman belirteci kullanılmasa, konuşmacının anlatımından olayların şimdiki zamana ait olduğu sanılır. {-(y)Ik} ekiyle kurulmuş bir yüklemle geçmişte yaşananlar, görülenler konuşma anına taşınmaktadır, şimdiki

zamanda olmuş gibi anlatılmaktadır, eskiden yaşananlar içinde bulunulan anda canlandırılmaktadır, tıpkı eski bir fotoğrafı okur gibi, geçen gece düştü görülenlerin şimdi yaşıyor muşçasına şimdiki zamanla anlatıldığı gibi. Oysa anlatılan olaylar, geçmişte olup bitmiştir. Olay geçmiş zamanlıdır; ama şimdiki zamana aktarılmıştır. Bu durumdan yaşananların zamanının değil, yaşananların önemsenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Eğer zaman önemsenseydi, hikâye birleşik çekimi kullanılırdı (Karşılaştırınız 2.2.1. Bölüm). Bu biçimde kurulan, aşağıda örneklerini gördüğümüz yüklemeler de, konuşmacının anlattıklarının doğru ve kesin olduğunu göstermektedir. Çünkü konuşmacı cümlesinde belirsizlik, olasılık, tahmin bildiren kiplik birimlerinden birini ya da {-Dir} bildirme ekini kullanmamıştır:

Geçen sene unudūz, (cennet meyveleri, hurmaları) çardān altında hep uluk (Ayvagediği / Mersin). Bu cümlenin yüklemelerini {-mİş} eki ile ölçünlü dile aktarabiliriz: *Geçen sene unutmusuz, (hurmalar) çardağın altında hep çürümüs.* Konuşmacı, hurmaların çürümüş olduğunu başkasından duymadı, kendisi sonucu gördü, bu yıl için uyarı cümlesi olarak kurdu bu cümleyi.

Bunun (eşinin) annesinden bu (eşi) uyduruğ gelik, benim annemden de ben geliğın (çocukluğunda) (Aslanköy / Mersin). Babalığının oğluya evlendirilmiş olan konuşmacı, geçmişte yaşayıp gördüğünü anlatıyor. Babalığın oğlu ile analığın kızının evliliği, bu olay anlatıldığında da sürmektedir.

(Çok eski tarihlerde) *O Elif Bacı Nuri MömeT Emmiyi aluk* (Ayvagediği / Mersin). Konuşmacı bu olaya, evliliğe tanık.

Onu da biliyorun da, ezbere gidiğın eveli işde (Ayvagediği / Mersin).

Ameliyet masasına oturūn amma “Ameliyat masasına oturmuş durumdayım ama, ameliyat masasında oturuyorum” (Bozon / Mersin). Bu örnek de, eski tarihlerde yaşadığı ameliyat olayını, içinde bulunduğu anda yaşıyor muş gibi anlatan bir konuşmacının cümlesidir.

Şafakdan ğakīm ya “...ayaktayım ya”, *benden tahra isdiyor. Musdafa emmiyiñ sehmini ben aliğım. Bu zamannar yatığın* “...yattım”. *Namazda diz çökūn* “...diz çökmüş durumdayım”, *dizimiñ altında yir sallanıyor. Ben gendimi boşlayīm* “...bırakmışım”, *buna bakıyorum. Ormancılar mahkemeye virik* “...vermiş”, *ben de gidiğın mahkemeye* “...mahkemeye gittim” (Ayvagediği / Mersin). Bu cümlelerle anlatılanlar, konuşma zamanından önceki tarihlere ait durumlardır.

*Bizim Hamide de o yıl **gelin oluk*** (Aslanköy / Mersin). Bu cümleyi yazı dilinde “Bizim Hamide de o yıl gelin oldu.” cümlesiyle karşılayabiliriz; ama bu cümleyle Hamide’nin ne zaman gelin olduğu bildirilmek istenmiyor. Başka bir olay anlatılırken, o anda Hamide’nin durumunun da belirtilmesi gereği duyuluyor.

“*Elini şalfarın cebine **sokuk**, çekedi de **geyik**, bir öte gidiyor bir beri geliyor, boğün de ölünür mü yav diyor, anası **ölük** ya.*” cümleleri, konuşmacının konuşma anından önceki gördüklerinin resmidir. *İzmir’den yeni **geliz**, asmalar da höyle höyle **sürük**, biz de höyle tıfıl deliänniyiz* (Değirmendere / Mersin). İkinci sıralı cümleler de konuşmacının yaşayıp gördüklerinin ifadesidir.

*Hindi biz de gozaya **gidiğiz**, Zahit Ayşa’nın gızı, çadırın altından barnanı uzatmış höyle, bazlama isdiyor* (Değirmendere / Mersin). Bu cümlede, konuşma anındaki konuşma konusu (açlık, kıtlık) ile ilgili eskiden yaşanmış bir olay örnek olarak anlatılıyor. Mersin ağızlarında ‘hindi’ sözcüğü şimdi anlamındadır; fakat bu cümlede söz açıcı olarak kullanılıyor.

Bu gruptaki {-(y)Ik} ekli yüklem, ölçünlü dilde şimdiki zamanla anlattığımız geçmişte yaşananları ya da belirsiz geçmiş zamanla (-mİş) dile getirdiğimiz kendi yaşadıklarımızı bildirmektedir. Bu ek bir yerde ölçünlü dildeki bir boşluğu doldurmaktadır. Bu ekin görünüş görevi, ölçünlü dilde belirsiz geçmiş zaman, belirli geçmiş zaman, bazen de şimdiki zaman ekine yüklenmektedir.

Aşağıdaki iki örnekte de, aktarma cümlelerin yüklemelerinde {-(y)Ik} eki, bir süreç içindeki son durumu, konuşma anındaki durumu bildirmekte; bu biçimbirim, durum hikâye edilirken de korunmaktadır:

“*Ben eyi mi **oluğun?**” didim. “Eyi **oluksun**” didim. “Sen Torus balını **görük dēlsin**” didim (Ayvagediği / Mersin).*

7.3. Duyulan Olay, Olgu ve Durumların Anlatımı

Aşağıdaki örneklerimizde de başkasından duyulan; ama gerçekliğinden emin olunan, gerçekten olduğuna inanılan durumlar anlatılmaktadır. Konuşmacıya göre, anlattıkları kesin öyledir, anlattıklarında olasılık ya da tahmine yer yoktur. Çünkü konuşmacının tanıklığı olmasa da, doğrudan ya da dolaylı yollardan edindiği kanıtları vardır (Karşılaştırmız

2.2.2. Bölüm). Bu bölümdeki örnek cümlelerde anlatılan olayların zamanı geçmiş zamandır.

Bubam bataçkı, anamı çürüdüük. Ğaçar yörürümüş, Ğozaya vardı Ğün geri Ğaçmış. (Ananı mı Ğaçırmış?) Ğendi Ğaçmış, anamı Ğaçırmayık. Bura Ğaçık Ğelik Ğoza deşirmeden, Ğayınnikdan (Ayvagediği / Mersin). Bu örnek cümleleri aldığımız konuşmacı, babasını çok iyi tanıyor, babasıyla ilgili olarak annesinin anlattıklarının doğru olduğundan kuşkusu yok. Duyduklarını görmüş gibi anlatıyor.

Ebem, anamı bubama yirmi tenike buydaya satık (Değirmendere / Mersin). Konuşmacı anlattığı duruma tanık olmadı; ancak üç güvenilir kaynaktan (anne, baba ve anneanne) dinlediği için, duyduğunu görmüş gibi anlatmaktadır.

Bekleyik bekleyik “beklemiş beklemiş”, dolmuş gelmeyik “dolmuş gelmemiş”, sinirlenik, dönük “sinirlenmiş, dönmüş”, bize gelik “bize geldi” (Değirmendere / Mersin). Konuşmacı, sözünü ettiği kişinin beklediğine, dolmuşun gelmediğine tanık değil; fakat kendisine dönüp geldiği zaman onun yaşadıklarını her halinden anlıyor, o nedenle duyduklarını görmüş gibi {- (y)İK} ekiyle kurulmuş yüklemle anlatıyor.

Alâddine telufun idik, anam kel oluk “fenalaştı” diyik (Ayvagediği / Mersin). Telefon edilen kişi kalkıp geldiğine göre, anlatılanlar doğru. Bu durumda {- (y)İK} eki kullanılabilir.

Aşağıdaki metinde de konuşmacı, duyduklarını anlatıyor; fakat olayların gelişim ve sonucuna konuşmacının kendisi de tanıktır:

Yav seferbillikde Ğalıklar hep zaten. Seferbillikde 80 Ğişi Ğidik ilk Ğidişde, burda Ğarılar Ğalık. Bir zaman Ğeçik, bir tarih Ğelik tabi Ğeçlik böyüyük, seferbillik bitik, Ğeçlik böyüdü müydü, yâv bizim de yol erkanımızı öğrenelim deyikler. İzmir’iñ Narlıdere’den Şahangöz deye bir dede varımış. Yanına bir dede alık, o gelik, o hep musahap edik. Müsahap Ğavline Ğatik, herkese yolunu erkanını gösterik şu şekil yaparsanız, Alevilij kökü böyle yörüdü deyik, târif edik, aylarca burda Ğalık, hocalık yapıık yani [Tahtacı Türkmenleri (Yazalanı Mah. / Mut)].

(Anam) gelin gelik Dermenderesi’ne. Dörd uşak oluk. Ondan kerı de (bubam) seFerbirliā Ğidik, orda Ğalık esgerde, anam da bir Ğoca alık burda (Belenköy / Tarsus). Konuşmacı, anlattıklarını güvenilir ağızdan, olayı yaşayanın ağzından dinlediği, anlatana inandığı; sonuçta babalığıyla da tanıştığı için cümlelerinin yüklemelerini {- (y)İK} ekiyle kurmuştur.

Bu bölümdeki örnek cümlelerin yüklemeleri bitmişlik görünümünde, kesinlik bildiren çekimli eylemlerdir.

7.4. Sonradan Fark Edilen ya da Hatırlanamayan Durumların Anlatımı:

Aşağıdaki örneklerde {-(y)Ik} eki, {-mİş} ekinin işleviyle kullanılmıştır. Getirildiği eylemler geçmiş zamanlı, bitmişlik görünümündedir. Her yüklemnin kiplik değeri ise değişmektedir:

Heralda böcükli böcükli yiyim marulu “Muhtemelen marulu böcekli yedim” (Ayvagediği / Mersin). Konuşmacı marul yapraklarından geriye kalanın böcekli olduğunu görünce, yediklerinin de böcekli olabileceğini düşünüyor.

Telefonu duymayın (< duymayığın < duy-ma-y-ık-ın) “(Kesin olarak telefonu duymamışım)” (Ayvagediği / Mersin).

Nayme’niş de bir boncuklusu varıdı, onu nire göyüm (koymuşum) *bilmem, bura getirmeyiğim. Lasdikleri biribirine geçirdim, ora biyire asdıydım; nire dakim* (< dakığım < tak-ık-ım) *bilmem* (Ayvagediği / Mersin). Bu iki cümlenin yüklemnin de belirsizlik kipinde olduğunu söyleyebiliriz.

7.5. Kesinlik, Tahmin-Oranlama, Olasılık, Kuşku, Pişmanlık İfadesiyle Kullanımı

{-(y)Ik} eki, kesinlik bildirme yanında, başka birimlerle birlikte, başta bildirme eki {-Dir} olmak üzere, kiplik belirteçlerinin de desteğiyle kullanıldığı yükleme tahmin-oranlama, olasılık, kuşku ifadesi de katmaktadır. Bazen de konuşmacı söylem belirleyicisiyle öznel tutumunu, kişisel yorumunu dile getirmektedir.

I.Tekil Kişi

Ya ben kötü zamanında varım “Belki de ben kötü zamanda varmışım / vardım” *Heral ona sadır göyüm dikdimde. Ufağ (ekmek ufağı) ısladım ilēni aşşāda göyüm heralda. O yolluğu mutlaka Huriye’ye viriğin* (Ayvagediği / Mersin) (Güçlü bir olasılık, yüzde doksan). Mersin ağzında ‘mutlaka’ sözcüğü, ölçünlü dilde olduğu gibi kesinlik bildiren bir belirteç değildir.

*Güğümü dışarda **ğoyūmdur** (< göyüğümdur< koy-uk-um-dur). Yazıktır onu, **diyīmdir** onu. İnce **yapīmdur** onu. Ben bir yire **ğoyūmdur** onu (Ayvagediği / Mersin) (Olasılık).*

*Gene aynı **bağlayīndır** “bağlamışımıdır” (Cambazlı / Silifke) (Olasılık).*

*Namazımı bile **ğulmayīndır** “kılmamışımıdır” (Değirmendere / Mersin) (Tahmin).*

*Yirmi yıl **yakığūmdır** kömür (Kisecik / Çamlıyayla) (Tahmin-oranlama).*

*Üç dene **yyīmdir** sıkma (Ayvagediği / Mersin) (Tahmin-oranlama).*

*Bir avıç **yyiğīndir** belki (Bozon / Mersin) (Tahmin-oranlama).*

*Bu işe nirden **bulaşığım** (Ayvagediği / Mersin) (Pişmanlık). *Üsdüme de bi şey **almayığım**. Onu neden **unudūn** ne bileyin “Üstüme de bir şey **almamışım**. Onu neden **unutmuşum** ne bileyim”. Ölçünlü dilde {-mİş} ekinin pişmanlık ve hayıflanma işleviyle de kullanılabilirdiği gibi (Yaman, 1999: 49), Mersin ağızlarında da {- (y)İK} eki ile, geçmişte yapılanın ya da yapılmayanın şu andaki pişmanlığı dile getirilebilmektedir.**

I. Çoğul Kişi

*(Yumağı) **Çaldırık mıyız**, neviz! (Kuşku). *Heralda onun üsdünden **virīz** (Ayvagediği / Mersin) (Olasılık).**

II. Tekil kişi

*Çataloluk var, **görüksüydür** (görmüşsündür) (Kisecik / Çamlıyayla) (Olasılık). Sen **görüksüydür** sār [(Kırtıllı) Burhan / Mersin ↔ Düm-belekbaşı / Toroslar] (Olasılık).*

*Heralda sakızlıñ içinden **geçiksij** (İlemin / Erdemli) (Olasılık).*

*Sen yiyik de **geliksij** sār dirdim (Resul / Mersin) (Olasılık).*

*İncir **toplayık geliksij** heral (Ayvagediği / Mersin) (Olasılık).*

*Hura su mu **döküksüñ** neci be? (Ayvagediği / Mersin). Bu cümlede “döküksüñ” çekimli eyleminin kiplik değerine “neci” söylem belirleyicisi de hizmet etmektedir. Eğer konuşmacı “neci” belirleyicisini kullanmasaydı, cümle sert bir suçlama cümlesi olacaktı. Bu birim anlatımdaki kesinliği yumuşatıp, olasılığa dönüştürmektedir.*

*Nayil’in gözü kör mü **oluk** neci? (Değirmendere / Mersin) (Olasılık).*

*Pıtık ağrısı dēdir o, batırık ney **yyiksijdir**, ondandır o (Ayvagediği / Mersin) (Olasılık).*

Soñ ğarılında görüksüñ sen “Büyük bir ihtimalle sen ihtiyarlığında görmüşsün” (Tırtar / Mersin). Konuşulanlardan öyle olduğu anlaşılıyor.

Her şeyleri unuduk sunğdur “Her şeyleri unutmuşundur. (Tahminime göre) her şeyi unutmuşundur.” (Gülek Kasabası / Tarsus).

II. Çoğul Kişi

Belki de duyüksunğdur (Çavak / Mersin) (Olasılık).

Siz acıkık, susurayüksunğdur “Siz acıkmış susamışsınızdır” (Çağlarca / Mersin) (Olasılık).

III. Tekil Kişi

Söylüyük söylüyük “kesin söylemiştir” (Aşağı Köşelerli / Mut). Bu örnek cümlede konuşmacı, III. kişinin (hakkında söz edilenin) bir şeyi söylemiş olup olmadığı konusundaki kendi tavrını ortaya koymakta, kanısının kesinliğini ikilemeyle pekiştirerek ifade etmektedir.

Yazıkğdur, ğazete de yazıkğdur (Aslanköy / Mersin) (Güçlü bir olasılık).

Bizim “Ayşa edikğdur onu” demiş “Bizim Ayşe yapmıştır onu, demiş.” (Kocavilayet / Mersin). Aktarma cümlede de Ayşe'nin o işi yapacağı inancı var, Ayşe'den beklenen bir davranıştır yapılan. O nedenle bu yargıda güçlü bir olasılık söz konusu.

Adını yüzde yüz kösere daşından alık “Adını mutlaka kösere taşından almıştır” (Aşağı Köşelerli / Mut) (Güçlü bir olasılık). Konuşmacı köylerinin adıyla ilgili bildiklerine dayanarak böyle bir çıkarımda bulunmaktadır.

Görkem bağlayıdı, (geçiyi) eyi bağlamayık besbelli. (Ayvagediği / Mersin). Bu cümlede de güçlü bir olasılık söz konusudur. Mersin ve çevresinde ‘besbelli’ sözcüğü, “herhalde, büyük bir ihtimalle” anlamında kullanılmaktadır.

Ğuzununñ biri ölälmiş da, ileşini de bişiy yimemiş, besbelli ilan sokukğ “...herhalde yılan sokmuş / büyük bir olasılıkla yılan sokmuş” (Değirmendere / Mersin).

O öyle diyikğdur, o da öyle yazıkğdur (Değirmendere / Mersin). Bu cümleyle konuşmacı dış dünyada olanları bildirirken, anlattığı durumun, kendisine göre olma olasılığının yüksek olduğunu da ifade etmektedir.

Dereye ney sel gelikğdur diyor İbiram. Saybaşı'na gitmeñ, sel alıkğdur yolu (Ayvagediği / Mersin) (Olasılık). Konuşması aktarılan kişi, tanık olduğu doğa olayından sonra, olma olasılığı yüksek durumu bildiriyor. Bildiği, yaşadığı durumun düşündürdüğü sonucu dile getiriyor.

*Taksisi vardı, taksisini **satık** dimek ki* (Değirmendere / Mersin) (Güçlü olasılık).

(A kişisi) -*Borcun yazık mıydı?* / (B kişisi) -***Yazıkdır zār*** “yazılmıştır herhalde” (Olasılık) (A kişisi) -***Yazık dēldir*** o “Yazılmamıştır o” (Olasılık) / (B kişisi) -*Behiye **yazıkdır*** “Behiye yazmıştır” (Güçlü olasılık) (Değirmendere / Mersin).

*Valla **gülükdür zār*** “Vallahi gülmüştür herhalde” [İğdir (Cerit) / Mersin] (Olasılık).

*Heye, sonura **akıllanık** ğāliba* “Evet, sonra akıllanmıştır herhalde” (İnsu / Mersin) (Olasılık).

***Sār gidikdir** ne bileyn* (Karaahmetli / Erdemli) (Olasılık).

*Kitapta **görükdür** zār Remzi?* (Çanakçı Köyü Ayaş Kasabası / Erdemli) (Olasılık).

*Bunun heralda helva yiyesi **gelik*** (Kargıcak / Silifke) (Olasılık).

*Göğsü **ağrıyık** heral* (Çivi / Mut) (Olasılık belirtme).

***Ğazanameyik** ellallām* “Herhalde kazanamamış” (Derebaşı / Bozyazı) (Olasılık).

*Onnar hep bağaya **gidikdir*** “Büyük bir olasılıkla onlar hep bağa gitmiştir” (Böğrüeğri / Tarsus).

*Başğa bir ğonşulara **ne mi gidik*** (Emin olmama, belirsizlik) (Tepetaşınar / Tarsus).

*Eve **gelikdir** hindiye* “Eve gelmiştir şimdiye” (Karadiken / Tarsus) (Tahmin yürütme).

*Saat bir **olukdur*** (Baharlı / Tarsus) (Tahmin-oranlama).

*Hanım eyce **osankdur** yayladan* [(Keşevli Aşireti Dudaklı Kabilesi) Cevizli Yaylası / Toroslar↔Evciköy / Tarsus] (Tahmin yürütme).

*Geçiye bağa **gidikdir** o* “Büyük bir olasılıkla keçiye bakmaya gitmiştir o” (Doğulu / Erdemli) (Tahmin yürütme).

*Daha dokdur ney **gelik dēldir** de* (Ayvagediği / Mersin) (Tahmin yürütme).

III. Çoğul Kişi

*O namıssızlar bizim köye **gelemeyikler** de, Böğreli'ne **gelikler*** (Ayvagediği / Mersin) (Tahmin yürütme).

*Evinden ney **ğaçırmayıklardır** onu* (Ayvagediği / Mersin) (Tahmin yürütme).

*Belki de ondan **diyiklerdir*** (Bozon / Mersin) (Olasılık).

*Heralda bir yaramazlık **yapıklar gibi*** [Demirören (Melleç) / Anamur] (Olasılık).

*Çoğumuş zeytinyağları, **dimek satamayıklar*** (Değirmendere / Mersin) (Kesine yakın bir olasılık).

8. Mersin Ağzlarında {-mİş} Ekinin Kullanıldığı Yerler

Yukarıdaki bölümlerde {-(y)Ik} ekinin ölçünlü dile aktarılırken çoğu kez {-mİş} eki ile karşılandığını göstermeye çalışmıştık. Ancak her zaman {-mİş} ekinin bu ekin yerini tutmadığına da değinmiştik. Mersin ağzlarında zaman zaman {-(y)Ik} ile {-mİş} ekinin yan yana kullanıldığı görülür. Ancak, {-mİş} ekinin ölçünlü dildeki kullanımı ile Mersin ağzlarındaki kullanımı karşılaştırıldığında, görünüş ve kiplik açısından {-mİş} ekinin ölçünlü dildeki işlevlerinin Mersin ağzlarında hemen hemen {-(y)Ik} ekine yüklenmiş olduğu söylenebilir. {-mİş} ekine de genellikle duyulanı, öğrenileni; sonradan fark edileni bir başkasına iletme, bildirme görevi düşmektedir. Konuşmacı, yüklemine yalnızca {-mİş} ekiyle kurduğu cümlesine, aktardığı bilgi hakkındaki tahminini, inancını, kuşkusunu, pek yansıtmamakta, kısacası bildirdiği durumla ilgili kendi tavrını ortaya koymamaktadır. Konuşmacı sadece anlatıcı konumunda bulunmakta, kendisini tamamen olayın dışında tutmaktadır. Eğer konuşmacı anlattığı olayları kendi tahminine ya da olasılıklarına göre anlatmak istiyorsa, bu durumda rivayet birleşik çekimine başvurmakta, yüklemi belirsiz geçmiş zamanın yalın çekimiyle kurmamaktadır.

a) {-mİş} ekinin başkalarından duyulanları, öğrenilenleri aktarmak için kullanımı

Öğrenilip de aktarılanların başında masal, halk öyküleri, fıkralar gelmektedir:

*Evel varımış yoğumuş, bir oğlan davar güderke bir çan **bulmuş**, bir toruya **dakmuş**. Gırk gün gırk gece düğün **etmiş almış**. Duruğa orda duruğa Arapğızı **bakarımış**, ğarnı **yemezimiş** ğalan böyle [(Tahtacı Türkmenleri) Köprübaşı / Mut]. Gede gede **getmişler, acıkmuşlar** ğuzum. Ğurban oldüm Allah bir süt **vermiş** bannağlarına somurup gelir [(Tahtacı Türkmenleri) Meydan Mahallesi / Mut]. Beğ bunnarı **döğmüş**, ordan **ğoğmuş**. O geldi miydi, biri **demiş** ki... [(Tahtacı Türkmenleri)*

Yazalanı / Mut]. Anlatıcı bu cümlelerin yüklemelerini de “dövük, govuk; deyik” biçimlerinde kuramaz. Çünkü bu cümle masal anlatımında geçmektedir, masalda anlatılan olayların da gerçek payı yoktur. Ancak kimi yörelerde, masaldaki olaylar yaşanmış gibi, gerçekmiş gibi de anlatılabilmektedir. Sözgelimi Kıbrıs’ta masal anlatılırken belirli geçmiş zaman eki de kullanılabilir. Ekler, birbirinin yerine kullanılabilmesine göre, {- (y)İK} ekinin de masal, halk öyküsü ya da fıkraların anlatımında kullanımı yadırganamaz.

Konuşmacı tanık olmadığı olaylar karşısında da nesnel bir tavır sergiler, görmeyip de duyduğu, başkalarından öğrendiklerinin anlatımında da {- mİŞ} ekini kullanır:

*Hıdırellez günü Hz. Muhammet meydana **gelmiş**, Sultan Navrız günü de Hz. Ali meydana **gelmiş**. Bizim atalarımızdan, dedelerimizden gelenek olarak duydumuz bu [(Tahtacı Türkmenleri) Kızılkaya / Mersin].*

(Kendisinden yaşlı görünen eşi için) *benim anam ney **diyyirimiş** “deyiverirmiş”. (Pekmezi) şemşir “ekşir, bozular” diy balkonun altında **ğaynatmışlar** (Ayvagediği / Mersin). Eğer konuşmacı pekmez kaynatılırken orada bulunmamış olsa bile, kaynattıktan sonra pekmez kaynatılan yere gidip de, işin izlerini, belirtilerini görmüş olsaydı, {- (y)İK} ekini kullanabilecekti.*

Ancak, daha önce de belirtildiği gibi, anlatım sırasında konuşmacının olduğu gibi vermek istediği aktarma cümlelerde {- (y)İK} eki korunmaktadır:

*Ğaradepelinin biri **demiş** ki yav, bu davşan nerden türüyo **demiş** yâni; biri de ulan ben yumurtasını buldum onun **demiş**. Ulan bu sinek yemesin bu duzu. “Heralda bu sinek yeyik” **demişler, oturmuşlar, izlemişler** [(Tahtacı Türkmenleri) Kızılkaya / Mersin].*

*Gelinner de “ğarıya bak ğarıya, çekilik de oruya oturuk yayı yaymaz da” **dillerimiş** gelinner (Veyselli→Aslanlı / Erdemli).*

*Ondan **zehirlenmişiyin** [(Tahtacı Türkmenleri) Yazalanı Mah. / Mut].* Konuşmacı, bu cümleyi “Ondan zehirleniğin” biçiminde kurmamıştır; çünkü zehirlenmiş olduğunun farkında değil. Kendisine de doktor söylüyor, doktorun söylediğini, sonradan öğrendiği gerçeği başkasına aktardığı için {- mİŞ} ekini kullanmıştır. Konuşmacı zehirlenmiş ola-

bileceğini tahmin etseydi, bu cümleyi “Heral zehirleniğin” biçiminde kurabilirdi.

*Aslında biz Yörük aşiretinden **galmışınız*** (Demiröz / Gülnar). Bu cümle, Yörük olduğunu söylemekten çekinen, içinde bulunulan anda Yörüklük izlerinin kalmadığı inancında olan bir konuşmacının cümlesidir. {-mİş} ve {-(y)Ik} eklerinin birbirinin yerine kullanılabildiği durumlarda, ek seçimi kişinin o anki psikolojisine bağlı olarak değişebilmektedir.

Eldeki örneklerimize dayanarak Tarsus ve çevresinde kimi yörelerde, her iki ekin de kullanılabileceği durumlarda yeğlenen biçimin {-mİş} olduğunu söyleyebiliriz: *Toplum **görmemişik*** “Toplum görmemişiz, topluma karışmamışız” (Baharlı / Tarsus). *Gitmişindir sen* “Gitmişindir sen” (Kisecik / Çamlıyayla). Bunun nedeni de, şehirlileşme çabaları, ölçünlü dile özenti olabilir.

*Ayı potü gibi **ğunnamışın*** (Olukbaşı Mah. Atayurt / Silifke) cümlesi bir hanımı aşağılamak için kurulmuş bir cümledir. Konuşmacı söz söylediği kişinin doğum olayına tanık olmadığı için, ölçünlü dildeki gibi {-mİş} ekini kullanmış olabilir. Konuşmacı her ne kadar doğanları görmüş olsa da, onu sonuç değil, kadını aşağılamak için ‘ğunna-’ eylemi ilgilendirmektedir.

b) {-mİş} eki, ölçünlü dilde kullanıldığı biçimde; unutulmaları, olmuş olup da farkına varılamayanları ya da sonradan fark edilenleri dile getirmek için de kullanılır. Bu işleviyle, {-mİş} ekinin I. tekil ve çoğul kişi ekleri ile çekimlendiği görülür. Bu durumda da {-mİş} ile {-(y)Ik} birbirlerinin yerini tutabilir.

Unutmuşuyuk olları (Kölemusalı / Tarsus). Bu konuşmacının {-mİş} ekini yeğlemesi, seslik bir olaya da bağlanabilir. Eğer {-(y)Ik} eki kullanılmış olsaydı, her ne kadar içseste /-k-/ tonlulaşıp sızıcılaşsa da, “unudukuk” biçiminde aynı seslerden oluşan iki ek üst üste gelmiş olacaktı, o nedenle {-(y)Ik} değil de, {-mİş} eki yeğlenmiş olabilir.

*Belki **yememişikdir**, bilmeyêrüm yâni* (Gülek Beldesi / Tarsus).

*Öylen bir börek yidim, az soñura bi dâ yiyim didim, **unudâlmışiyim*** (Ayvagediği / Mersin). Bu cümlede *unudâlmışiyim* yerine *unudâlim* <

(*unut-a kal-ık-ım*) da kullanılabilirdi. Konuşmacı böreği görünce, hatırlıyor yemeyi unuttuğunu.

Ana deyî başa çağırmiş, duymamışın (Kadılar Mah. Malaklar / Anamur).

Zār ağlamışındır birki “Herhalde biraz ağlamışındır” (Karalarbahşiş / Anamur). Konuşmacı kesin olarak ağlayıp ağlamadığını hatırlamıyor.

Öykeyle demişin (Karaisalı / Bozyazı). Bu cümleden de öfkesinden konuşmacının ağzından çıkan kulağının duymadığı anlaşılıyor. Bilinçdışı yapılan bir eylem olduğu için {-mİş} eki kullanılmış olabilir.

Düşmüşüyüj (< *düş-müş-ü-yün*), *habarım yok* (Yalınayak / Mersin).

Oturukan uyuklamışın (Sakız / Mut).

c) Mersin ağızlarında, {- (y)İK} ekinin birleşik çekiminde de değindiğimiz gibi, {-mİş} ekini daha çok rivayet birleşik çekimlerinde, özellikle de katmerli birleşik çekimlerde görmekteyiz:

Ağlarımışıyım (< *ağla-r i-miş-i-yim*). *Oraya gümezimişiyim* (< *git-mez i-miş-i-yim*) [(Köselerli Aşireti) Höyükalanı / Toroslar ↔ Huzurkent / Tarsus].

Zoba filan yakarımışsuyuzdur (< *yak-ar i-miş-siniz-dir*) *sār* (Sarıaydın / Silifke).

Ekin deşire ğetmişimîş (< *git-miş i-miş*) (Havitgediği / Mut)

Belediyeden öğreniliyorumuş (< *öğrenil-i-yor i-miş*) *ğazanıp ğazanmadığı, Zehra gitmiş öğrenmiş, ğazanımîş* (< *kazan-ık i-miş*) (Ayvagediği / Mersin).

Bekmez ğaynadiyollarımışımîş (< *kaynat-ı-yor-lar i-miş i-miş*) *dün* (Ayvagediği / Mersin). *Çellik mellik belki çocūk ana oynamışımışıyızdır* (< *oyna-mış i-miş-i-yiz-dir*) (Sarıaydın / Silifke).

Evlendiğmde om_beş yaşındaymışımışıyın (< *yaşında i-miş i-miş-i-yin*) *ben. Benim adım virilen de öyleymişimîş tanı* “bak”. *Adım virilen yayıkıyayarımışımîş, iki gelini varımîş, onnar da ekmâğ_atarımışımîş, nāl itmiş, yayığa bir iki vuruvirmişimîş yayığı duruvirmiş, tanı* “bak” (Veyselli→Aslanlı / Erdemli).

Geçen sene bildirilecēmîşimîş (< *bildiril-ecek i-miş i-miş*), *biz bildirmeyiz* (Ayvagediği / Mersin).

Ora bubam okuya ğederimîşimîş (< *get -er i-miş i-miş*), (Ovacık / Silifke).

e) Ekeylemin belirsiz geçmiş zaman çekimi de {-mİş} ekiyle sağlanmaktadır. Mersin ağızlarında ekeylem {(y)Ik} ekini almaktadır.

Ufağımışıyık (< ufak i-miş-ik), *anam öldünde* [Iğdır (Cerit) / Mersin].

Sağlamımışıyız (< sağlam i-miş i-miş-i-yiz) *zār* (Tırtar / Mersin).

Cülük çıkmıycağ diy yumurtayı gırdıydım, cülük varımışımış (< var i-miş i-miş), *seyridi seyridi öldü* (Ayvagediği / Mersin).

Zarîf seniñ deñgin dēlimişimış (< değil i-miş i-miş) *ya, nirden buluk alıksın bilmem* (Ayvagediği / Mersin).

Sonuç

1. {(y)Ik} çekim eki Mersin’de yaygın olarak kullanılan bir ektir. Merkez ilçe Mersin’de Karaduvar Mahallesi ile Kazanlı Beldesi (Arap), Atlılar (Çerkez Köyü); Mersin’de Gümülcüne ve Selanik’ten gelen göçmenlerin bulunduğu Göçmen Mahallesi; Kürkçü, Homurlu, Demirhisar Köyleri; Mut’un Dağpazarı (Bulgar Göçmeni) Köyleri hariç, bütün yerleşim birimlerinde karşımıza çıkar. Silifke’nin Ulugöz Köyünde olduğu gibi, kimi göçmenlerin de çevre köylerin ağızlarından etkilendikleri görülmektedir. Bu ek, yerleşik Yörüklerin yanında hâlâ konar göçer olan Yörük aşiretlerinin ağızında da görülür, Mersin Tahtacı Türkmenleri arasında da diğer köylerdekiyle aynı şekilde kullanılır. Tarsus İlçesinin daha çok ova köylerinde, {(y)Ik} ekinin kullanımına rastlanmakla birlikte, genellikle {-mİş} ekinin yeğlendiği dikkatleri çekmektedir. Mersin il olmadan önce Tarsus kültür merkeziymiş, o nedenle Tarsus çevresindeki köylerde, daha yakın zamanda yerleştirilen Yörükler hariç, şehirlileşmenin etkisi dilde de kendisini göstermektedir. Yukarıda her köyden olmasa da Köylülerden, Yörüklerden ve Tahtacı Türkmenlerinden örnekler göstermeye çalıştık.

2. Uygur Döneminde {-yUk} biçiminde geçen ekin bir devamı olduğu düşünülen {(y)Ik} eki, Mersin’de hem çekim eki, hem de ortaç eki olarak kullanılmaktadır. Mersin yöresinde çekim eki olarak yaygınlık kazanmış olan bu ekin, geçişli, geçişsiz bütün eylemlerle ve bütün çatı eklerinden sonra kullanıldığı görülür. Ölçünlü dildeki ‘bitik, düşük, göçük, inik, kesik, tükenik’ gibi genellikle bitimli eylemlerden türemiş olan, çoğunlukla durum bildiren adlardaki {-Ik} yapım ekinin de ortaç eki

kaynaklı olduğu düşünülebilir. Ölçünlü dilde bu ek, eylemden ad türeten benzer seslerden oluşan diğer ekler arasına karışmış durumdadır. Öyle sanıyorum ki, kaynağı aynı olan bu ek ölçünlü dilde yapım eki ağırlıklı, Yörük ağızlarında ise çekim eki ağırlıklı kullanılmaktadır.

3. {- (y)Ik} ekinin zaman bakımından yönü geriye dönüktür, ölçünlü dilde genellikle belirsiz geçmiş zaman, bazen de belirli geçmiş zaman ekiyle karşılanmakta; fakat bu ekler, her zaman {- (y)Ik} ekinin yerini tutmamaktadır. Kimi örnek cümleler, ölçünlü dile aktarılırken {- (y)Ik} ekinin yeri doldurulamamaktadır. Bu ekin bir olayın, bir eylemin sadece gerçekleşme anını gösteren kesin bir zaman eki olduğunu söylemek, pek doğru görünmüyor. {- (y)Ik} eki, zaman kavramı taşımaktadır; ancak bir zaman diliminde gerçekleşen ya da gerçekleşmeyen bir eylemi bildirmekten çok, geçmişte olumlu ya da olumsuz olmuş bitmiş bir eylemin konuşma anına dek süren, konuşma anında da sürmekte olan sonucunu iletmektedir. Eylemin olduğu zaman geçip gitmiştir; ama geçmiş zaman içinde sonuçta olan ya da olmayan önemlidir. Kısacası {- (y)Ik} ekini alan bir sözcük, tamamlanmış, sonuçlanmış bir hareketin konuşma anındaki görünen sonucunun ifadesini taşır. Bu ekin, karşılıklı konuşma sırasında başvuru bir ek olmasının nedeni de bu olsa gerektir. Bu ekin görünüşü bitmişlik olabildiği gibi, bitmemişlik de olabilmektedir. Bu ekle çekimlenmiş bir eylemin görünüşü yardımcı eylemlerle desteklenebilir ya da değiştirilebilir. Bu ek sonuç yanında, ‘ol-’ yardımcı eylemiyle kullanıldığında, asıl eylemin aldığı ortaç ekinin türüne göre, başlangıç ve sürme, bitmeye yaklaşma ve bitiş de bildirmektedir. {- (y)Ik} ekiyle kurulan bir yüklem kesin geçmiş zamanını eylemin belirli geçmiş zaman eki belirler.

Bu ek bir bildirme kipi ekidir, {- (y)Ik} ekiyle kurulan yüklem de tek başına bir kesinlik yüklemidir. Ancak bu yapı, destekleyici başka kiplik birimleriyle birlikte konuşmacının bildirdiği durumla ilgili tutumunu, kanısını, inancını, kuşkusunu, oranlamasını, kendisine göre olayın olabilirlik ya da olamazlığını da bildirir; ‘herhalde’, ‘zahir’, ‘belki’, ‘mutlaka’ gibi kiplik belirteçleri ve {- (D)Ir} bildirme ekiyle birlikte olasılık; ‘kesin’, ‘yüzde yüz’ gibi belirteçlerle güçlü olasılık; ‘demek ki’ gibi söylem belirleyicileri ve ikilemelerle de kesine yakın bir olasılık bildirmektedir. Ayrıca, gelecek zamanlı bir ortaçla birlikte {- (y)Ik} ekiyle çekimlenmiş ‘ol-’ yardımcı eylemi, geçmişe ait niyeti de dile geti-

rebilmektedir. Eğer $\{-(y)Ik\}$ lı ortaç üzerine gelecek zaman çekimine girmiş ‘ol-’ yardımcı eylemi getirilirse, olması gereken anlatılmaktadır.

4. Mersin ağızlarında, duyulan ve sonradan fark edilen olayların anlatımında $\{-(y)Ik\}$ ile $\{-mİş\}$ eki birbirinin yerine kullanılabilir. Konuşmacının iki ekten birini seçimi, konuştuğu ortama, konuştuğu kişiye, ölçünlü dile eğilimine göre değişmektedir.

Bildirdikleri eylemin konuşma anından önce gerçekleşmiş olması nedeniyle $\{-(y)Ik\}$ ekinin belirli geçmiş zaman ekiyle de yakınlığı vardır; ancak belirli geçmiş zaman ekini kullanabilmek için eylemin bitip bitmediğini görmek gerekir. $\{-(y)Ik\}$ geçmiş zaman ekini kullanabilmek için olayın bitip bitmediğini görmek önemli değildir, olayın izlerini görmek, öyle olmuş olabileceğine inanmak yeterlidir. Belirli geçmiş zamanın rivayet birleşik çekimi kullanılamazken, belirli bir durum belirsizleştirilemezken, $\{-(y)Ik\}$ lı geçmiş zamanın rivayeti kullanılabilir. Görüleni rivayet etmek için ‘gel-di i-miş’ çekimi yok; fakat görülmemiş olsa da duyulanı rivayet etmek için ‘gelmiş (< gel-ik i-miş)’ çekimi vardır. Ancak ‘gelmiş’ çekimli eylemi, “gelmişmiş” anlamına da gelmemektedir. Bu durumda, olayın, olgunun bir başkasından duyulmuş olduğu, eylemin belirsiz geçmiş zaman çekimiyle bildirilmektedir. Böylece, eylemden önceki $\{-(y)Ik\}$ lı yapı, duyulup öğrenilen son durumu, konuşma anındaki durumu bildiren ad soylu bir sözcük durumuna düşmektedir.

5. Henüz $\{-(y)Ik\}$ geçmiş zaman ekine, bu eki her yönüyle kapsayan uygun bir terim bulunamamıştır. Türkiye Türkçesindeki üç geçmiş zaman ekini, ölçünlü dildekiyle ortak olanlar, I.tip (belirli / görülen), II.tip (belirsiz/duyulan) ve sadece ağızlarda görülen III.tip (bilinen) geçmiş zaman eki olarak sınıflandırıp, sorunu kestirme yoldan çözebiliriz belki. Diğer geçmiş zaman ekleri için kullanılan, ‘görülen’ ve ‘duyulan’ sıfatları ve ‘zaman’ adıyla kurulan terimlerde de kastedilen zaman değil, artzamanda ya da arazamanda olandır. Yukarıda zaman zaman $\{-(y)Ik\}$ lı geçmiş zaman demeyi bir çıkış yolu olarak denedik; ama $\{-di\}$ li, $\{-miş\}$ li geçmiş zaman biçiminde ekin kendisini terim olarak kullanmak yerine ekleri işlevlerine göre adlandırmak daha doğru olacaktır elbette.

Kısaltmalar ve Kimi İşaretler

- F** Sürekli, sızıcı, yarı tonlu (f-v arası), dişdudak ünsüzü
P Süreksiz, yarı tonlu (p-b arası) bir ünsüz
T Süreksiz, yarı tonlu (t-d arası), dişeti ünsüzü
^o Yarı yuvarlak, geniş, ince (e-ö) arası ünlü
^ğ Art damağın gırtlığa yakın bölgesinde boğumlanan ^ğ ünsüzü
['] Gırtlak patlayıcısını gösteren işaret
[~] İkiz ünlü işareti
[~] Ulama işareti
→ Kaynak kişinin doğduğu köyden ayrılıp bir başka köye geçtiğini gösteren işaret
↔ Yörüklerin kışlıktan yazlığa, yazlıktan kışlığa geçtikleri yerleri gösteren işaret
TS Tarama Sözlüğü

Yazılı kaynaklardan alınan örneklerin yanındaki kısaltmalar, alındığı kaynaklardan olduğu gibi aktarılmıştır.

Kaynakça

- Akar, Ali., 2003. “-Gan Sıfat-Fiil Eki”. *Türklük Bilimi Araştırmaları* 2003-Güz, S.14. Niğde. s.103-115.
- Aksoy, Ömer Asım., 1945. *Gaziantep Ağzı I*. İstanbul: TDK.
- Buran, Ahmet., 1996. “-Ik Ekinin Anadolu Ağızlarında Kullanılışı.”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1994*, 11-18.
- Coşkun, Volkan., 2000. *Özbek Türkçesi Grameri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: 752.
- Çağatay, Saadet, 1978a. “Tuba Ağzında iyik < er-yük.”, *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*. Ankara: DTCTF Yayını. 280-282.
- , 1978b. “Eski Osmanlıcada Fiil Müştakları III. Gerundifler”, *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*. Ankara: DTCTF Yayını. 235-253.
- Demir, Nurettin, 1996a. “Einige Merkmale yörükischer Dialekte”, *Symbole Turcologicae-Studies in Honour of Lars Johanson on his Sixtieth Birthday 8 March 1996*, [eds.] Arpad Berta, Bernt Brendemoen and Claus Schönig (Series: Swedish Research Institute in İstanbul Transactions, vol, 6) Uppsala. 61-70.
- , 1996b. “Güneybatı Anadolu Ağızlarında Kullanılan Şimdiki Zaman Eki -ik gelir”, *Dilbilim Araştırmaları 1996*, 136-148.

- , 1997. “Die Vergangenheitsform auf -(y)ik in anatolischen Dialekten.”, *Historical and linguistic interaction between Inner-Asia and Europe. Proceeding of the 39th Permanent International Altaistic Conference (PIAC) Szeged. Hungary: June 16-21, 1996*, [ed.] Berta, Arpad (= *Studia uralo-altaica* 39), Szeged. 65-79.
- Doğan, Gürkan - Kocaman, Ahmet, 1999. “Sözcüde Kişisel Tutum ve Belirteçler.”, *Dilbilim Araştırmaları 1999*, 65-78.
- Eckmann, Janos, 1988. *Çağatayca El Kitabı* (Çev. Günay Karaağaç). İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları No:3412.
- Eraslan, Kemal, 1980. *Eski Türkçüde İsim-Fiiller*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını: 2731.
- Gabain, Annemarie von, 1988. *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: 532.
- Gökçeoğlu, Mustafa, 2008. *Kıbrıs Türk Ağızları Sözlüğü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gülsevin, Gürer - Gülsevin, Selma, 1993. *(Kâmûs-ı Türkî'ye Göre) Türkçüde Yapım Ekleri ve Kullanılışları I. Fiilden İsim Yapan Ekler*. Malatya.
- Gülsevin, Gürer, 1997. *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: 673.
- İnam, Ahmet, 2000. “Pompa, Kelepçe, Kilit”, *Hayatımızdaki İnce Şeylere Dair*. II. Baskı. İstanbul: Gri Yayın Dizisi: 20, Pen Yayıncılık.
- Kocaman, Ahmet, 1983. “Türkçüde Kip Olgusu Üzerine Görüşler.”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1980-1981*, 81-85.
- Mansuroğlu, Mecdut, 1953. “-mİş Ekinin Fonksiyonları.”, *Fuat Köprülü Armağanı.*, İstanbul. 345-350.
- Miskioğlu, Ahmet, 1992. “Görülmeyen, Başkasından Duyulmayan (-İk'li) Geçmiş Zaman”, *Türk Dili Dergisi (Ocak 1992)*, Yıl:5, C. 5, S.28. İstanbul. s.1-3.
- Müller, F.W.K. (Baskıya Hazırlayan: A. von Gabain), 1946. *Uygurca Üç Hikâye* (Türkçüye Çeviren: S.Himran). İstanbul: TDK C. II.27.
- Ölmez, Mehmet, 1991. *Altun Yaruk III. Kitap (= 5. Bölüm) (Suvarṇa-prabhâsasûtra)*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 1. Ankara.
- , 2006. “Fuyu Kırgızcası ve Fuyu Kırgızcasında Geçmiş Zaman Biçimleri”, *Sibirische Studien (Sibirya İncelemeleri) 1.1.2006*: 117-124.

- Öner, Mustafa, 1998. *Bugünkü Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: 703.
- Öztürk, Jale, 2006. “Antakya Ağzında -°k ve -°şkAn Eklerinin Kullanımı”, *Türk Dili* (Haziran 2006) S.654. Ankara: TDK. s.530-535.
- Ruhi, Şükriye - Zeyrek, Deniz.- Osam, Necdet, 1997. “Türkçede Kiplik Belirteçleri ve Çekim Ekleri İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler”, *Dilbilim Araştırmaları 1997*, 105-111.
- Tanç, Mustafa, 2006. “Osmaniye İli Ağzında ol- (< bol-) Yardımcı Fiilinin Yaklaşma İfade Eden Tasvir Yardımcı Fiil Olarak Kullanımı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2004 / II*, 123-129.
- Taylan, E. Eser - Özsoy, A. Sumru., 1993. “Türkçe’deki Bazı Kiplik Biçimlerinin Öğretimi Üzerine”. *VII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri (13-14 Mayıs 1993)*. Yayınlayanlar: Kâmile İmer- N. Engin Uzun. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını: 371. s.1-9.
- , 1997. Türkçe’de Görünüş, “Zaman ve Kiplik İlişkisi: {-DI} Biçimbirimi”, *XI. Dilbilim Kurultayı: Bildiriler*, ODTÜ, 22-23 Mayıs 1997, 1-11.
- TDK, 1996. *Tarama Sözlüğü VII*. II. Baskı. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: 212/VII.
- TDK, 1992. *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Milliyet Tesislerinde hazırlanıp basılmıştır (Milliyet’in ücretsiz armağanıdır).
- TDK, Büyük Türkçe Sözlük (<http://www.tdk.gov.tr>)
- Uzun, N. Engin., 1998. *Dilbilgisinin Temel Kavramları*. Ankara.
- Üstüner, Ahad, 2000. *Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: 753.
- Yaman, Ertuğrul, 1999. *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: 730.
- Yıldırım, Faruk, 2006. *Adana ve Osmaniye İlleri Ağızlar I (Giriş-İnceleme)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: 861/1.
- Zülfikar, Hamza, 1992. “Doğu Anadolu Ağızlarında Zaman Kavramı Taşıyan -ip / -ip Eki”, *Türkoloji Dergisi*, X. Cilt, S. 1, s. 113-115.

- Mehmet Ölmez:** Necati Asım Uslu, *Karatekin Eli, Yâren*
Diyârı Çankırı'dan Sözler, İstanbul 2005, 615 s. 315-316
- Mehmet Ölmez:** Ali Akar, *Muğla Ağızları*, Muğla 2004, 320
s. 317
- Mehmet Ölmez:** Ali Abbas Çınar, *Muğla İli Ağzı Sözlüğü*,
Muğla 2004, 297 s. 318

C. Haber

- Mehmet Ölmez:** *Professor İgor' Valentinoviç Kormuşin.*
Biobibliografiçeskiy ukazatel' k 70-letiyu so dnaya
rojdeniya, sostavitel': k.f.n., dotsent L.S. Kara-ool,
Kızıl 2009, 44 s. 319-320

İçindekiler

Sunuş	5
A. Yazılar:	
Mehmet Aydın: İki Örnek Çerçevesinde Popüler Yayınlar ve Ağız Araştırmaları	7-16
Uwe Bläsing: Artvin Yöresel Sözlüğüne Etimolojik Katkılar.....	17-31
Özlem Civelek: Anadolu Ağzlarının Sözvarlığı Yönünden Sibir Grubu Türk Dilleri ile Karşılaştırılması.....	33-46
Ayet Goca: Yeni Uygurcanın Diyalektleri Üzerine	47-56
Gürer Gülsevin: Üç Ege Bölgesi Ağzlarındaki Diyalekt Tabakalaşması	57-87
Astrid Menz: Erzurum Ağzında Alıntı Sözcükler	89-106
Gülseren Tor: Mersin Ağzlarında –Ik Ekinin Kullanımı.....	107-165
Tayyibe Uç: Kıbrıs Ağzında Bitki Adları	167-184
Faruk Yıldırım: Anadolu Ağzlarında Sınırlandırma Gösteren Yapılar	185-221
Mehmet Ölmez: Türkiye’deki Ağız Çalışmaları ve Dizin Bölümleri	223-304
B. Tanıtımlar:	
Mehmet Ölmez: Hasan Kalyoncu, <i>Trabzon Tonya Ağzının Dilbilgisel Özellikleri ve Tonya Sözlüğü</i> , Tonya 2001, 137 s.	305-307
Mehmet Ölmez: Mehmet Mercan, <i>Diyarbakır Türküsti</i> , Diyarbakır 2002, 307 s.	308
Mehmet Ölmez: Jale Öztürk, <i>Hatay Ağzı. İnceleme-Metin- Sözlük</i> , Karahan Kitabevi, Adana, 2009, 463 s.	309-310
Mehmet Ölmez: Ahmet Türkmenoğlu, <i>Çukurova Kadirli Dağkolu Türkmen Ağzı Sözlüğü</i> , Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, 112 s.	311-312
Mehmet Ölmez: Pekşen Tamdoğan, Çetin Yiğenoğlu, <i>Kozanca. Kozan Ağzı Üzerine Bir İnceleme</i> , YEKSAV yayınları, Kozan, 205 s. [tarihsiz]	313-314